

ULOGA LOVAČKIH IZLOŽBI TE NJIHOV ZNAČAJ U VALORIZACIJI STUPNJA RAZVIJENOSTI LOVSTVA POJEDINE ZEMLJE S POSEBNIH OSVRTOM NA HRVATSKU

THE ROLE OF HUNTING EXHIBITIONS AND DEGREE OF DEVELOPMENT HUNTING MANAGEMENT OF COUNTRIES WITH THE EMPHASIS ON CROATIA

Krešimir Krapinec,
Marijan Grubešić,
Kristijan Tomljanović,
Igor Kovač
Šumarski fakultet,
Sveučilište u Zagrebu
Svetošimunska 25
HR-10000 Zagreb
krapinec@sumfak.hr

Primljeno / Received: 10. 4. 2009.
Prihvaćeno / Accepted: 12. 8. 2009.
Rad ima dvije pozitivne recenzije
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper
UDK / UDC 630.93 - 497.4 (091)

Sažetak

U radu je načinjena analiza sadržaja lovačkih izložbi koje su se održale od kraja 19. stoljeća pa do danas. Izložbe lovstva imaju dugu europsku tradiciju koja traje već više od 120 godina. Njihova je uloga skupljanje trofejnog, umjetničkog, etnološkog i drugog izložbenog materijala koji se odnosi na lovstvo, sustavom kvantitativnih pokazatelja verificirati ispravnost odstrela izloženih trofeja, otkrivanje trofejnog potencijala pojedinog područja, edukacija i promidžba lovstva te novačenje lovaca. U navedenim radovima koji su prikazivali lovačke izložbe nema puno podataka o broju posjetitelja. U budućnosti bi pri analiziranju kvalitete lovačkih izložbi osobitu pažnju trebalo posvetiti broju posjetitelja, osobito djece, kako bi se i valorizirao uspjeh lovačke izložbe. Najintenzivnije održavanje lovačkih izložbi bilo je od 60-ih do konca 90-ih godina, a nakon toga se smanjuje. Tijekom godina održavanja lovačkih izložbi signifikantno je pao broj izlagača ($r=-0,48$; $p<0,05$), broj životinjskih vrsta čiji su trofeji izlagani ($r=-0,62$; $p<0,05$) te broj nekapitalnih trofeja ($r=-0,57$; $p<0,05$). Uzrok je nedefiniranost ranga lovačke izložbe. Ako se u analizu uvrste samo međunarodne lovačke izložbe na kojima je izlagana samo europska divljač, može se reći da je broj trofeja na izložbama više-manje bio isti. S druge strane, što je više trofeja izloženo, to je bio veći broj trofeja u srebrnoj ($r=0,97$; $p<0,05$), brončanoj ($r=0,96$; $p<0,05$) i zlatnoj ($r=0,89$; $p<0,05$) medalji. U razdoblju od 1937. do danas ukupno je održano 26 međunarodnih lovačkih izložbi i dvije svjetske, sve pod pokroviteljstvom CIC-a. Hrvatska je sudjelovala na 13 međunarodnih (Berlin - 1937., Düsseldorf - 1954., Firenca - 1964., Novi Sad - 1967., Udine - 1976., Marseille - 1977., Bukurešt - 1978., Nitra - 1980., Zagreb - 1981., Brno - 1985., Nürnberg - 1986., Nitra - 1990., Budimpešta - 1996.) te obje svjetske izložbe (Budimpešta - 1971., Ploudiv - 1981.). Hrvatska je prvi put svoje trofeje izložila na milenijskoj izložbi u Budimpešti 1896. godine. Otada pa do sredine 20-ih godina prošloga stoljeća okosnicu

izlagača hrvatskih trofeja činilo je hrvatsko plemstvo i šumarski službenici. Na izložbi lovstva u Budimpešti održanoj 1996. godine Hrvatska je prvi put u svojoj povijesti sudjelovala samostalno te čak imala prvaka izložbe kljove vepra (149,25 točaka) i krzno vuka (157,14 točaka). U razdoblju između dva svjetska rata jedino su hrvatski lovni stručnjaci iz bivše države bili međunarodno priznati ocjenjivači trofeja, od kojih je Milovan Zoričić sudjelovao na sastanku u Pragu 1936. godine, kada su se sastavile suvremene formule za ocjenjivanje lovačkih trofeja, a oba su bila u povjerenstvima za ocjenu srnjaka (Alfons Šemper, predsjednik tog povjerenstva), odnosno jelena običnog (Milovan Zoričić). Iako je po svojoj površini mala zemlja, Hrvatska u lovnoj ponudi ima gotovo svu europsku autohtonu krupnu divljač (jelena običnog, jelena lopatara, srnjaka, divokozu, muflona, divlju svinju i smeđeg medvjeda). Pri tome kad je riječ o kvaliteti trofeja jelena običnog, muflona i smeđeg medvjeda može konkurirati gotovo svim zemljama.

Ključne riječi: lovački trofeji, lovačke izložbe, kapitalni trofeji, natjecanje, gospodarenje životinjskim vrstama

Key words: hunting trophies, hunting exhibitions, the best trophies, competition, wildlife management

Uvod - Introduction

Općenito o lovačkim trofejima - *About hunting trophies*

Teze o tome je li prehistorijski čovjek isprva bio strvinar ili lovac još uvijek traju. Međutim, jedno je sigurno, u dijelu svoje povijesti čovjek se uvelike oslanjao na lov. Analizirajući radove ŽIVANČEVIĆA (1961./1962a, 1961./1962b) može se zaključiti da su se dijelovi divljači isprva koristili kao tvorivo (kosti, koža, rogovi, tetive i žile), a zatim su postupno poprimali magijska obilježja. Magijsko značenje dijelova životinje razvilo se do te mjere da, prema ŽIVANČEVIĆU (1961./1962a), primjerice lubanja, kao najvitalniji dio najvažnijih vrsta divljači kod lovačkih naroda, služi kao magično sredstvo za zaštitu ognjišta, naselja ili pak za obnovu divljači, odnosno čak za poboljšavanje plodnosti ljudske zajednice.

Prema FRKOVIĆU (1989.), u nekim dijelovima Gorskoga kotara i do konca 80-ih godina prošloga stoljeća mogle su se vidjeti lubanje smeđeg medvjeda (*Ursus arctos* L.) obješene na ogradu dvorišta. Isto tako prema ŽIVANČEVIĆU (1961./1962a) sam znak polumjeseca navodno vuče podrijetlo od kljova ili rogova jer imaju sličan oblik.

Nažalost, ljudsku povijest prate i stalni ratovi. Otuda i korijen današnje riječi trofej. Naime, nekoć su ljudi vjerovali kako oružje te razni predmeti i dijelovi neprijatelja i njihovih lubanja (kao i neprijateljevih životinja) imaju osobitu moć koja se prenosi na onoga tko ih je stekao. Stoga su ratnici takav dio »ratnog plijena« nosili uza se ili izlagali na prigodnim mjestima kako bi se zaštitili od napada, nesreća ili uroka, odnosno u konačnici da bi i sami posjednici tih predmeta mogli obavljati različite magijske rituale. Stari Grci su takav predmet nazivali apotropej (grč. *αποτροπαιο*), Latini amulet, a Muslimani (h)amajlija (ŽIVANČEVIĆ, 1961./1962a).

Razvojem ljudskog društva mijenja se i pravo lova, ali i uloga dijelova životinje. Napose poseban kult dijelovi životinje imali su u feudalnom sustavu. U to doba i nastaje tzv. kult

lovačkih trofeja ili samo kult trofeja jer su vlastelini (feudalci) imali isključivo pravo lova pojedine divljači (krupna divljač), a dijelovi njihova tijela izloženi u lovačkim sobama i dvorcima (rogovlje, rogovi, kljove, lubanje i krzna) predstavljali su statusne simbole (ŽIVANČEVIĆ, 1961./1962b).

Ukidanje feudalnog sustava, odnosno razvoj društva potaknut industrijskim revolucijama smanjio je i odnose u lovstvu te danas lov postaje dostupan svakom čovjeku. Rezimiramo li definicije lovačkog trofeja, FRKOVIĆ (1989.) i REITERER (2001.), jedinstveno bi ona glasila da je »lovački trofej dio tijela životinje ili njen cijeli dio koji lovca podsjeća na trenutke koje je ugodno proveo u prirodi, odnosno to je nagrada odstrelitelju životinje za uloženi trud«.

Obično laici ne razlikuju lov i lovstvo. Dok je lov isključivo hvatanje žive divljači ili odstrel, lovstvo čak i nadilazi sav rad na uzgoju, zaštiti i, na koncu, lovu divljači (DRAGIŠIĆ, 1967.). U pravilu održivo gospodarenje divljim životinjama ne dovodi do pada brojnosti vrste koja se izlovljava nego naprotiv, uglavnom dolazi do tzv. masovne proizvodnje trofejne divljači.

Pojedini znanstvenici pokušavaju preko iskazivanja trendova trofejnih vrijednosti pojedinih vrsta divljači ukazati na preizlovljavanje ili čak na problem krivog počela selekcijskog odstrela u kojem se favoriziraju pojedine dobne ili spolne skupine (najčešće mužjaci s izraženim dijelovima tijela koji predstavljaju trofeje). Tako COLTMAN i sur. (2003.) ukazuju na to kako je takav tip lova (naziva ga još i trofejni lov) debeloroge divlje ovce (*Ovis canadensis* Shaw) u Kanadi tijekom niza godina doveo do pada dimenzija rogova. U Sjevernoj Americi sustav lova je patentni,¹ što za divljač definitivno nema dobar učinak. S druge strane GAREL i sur. (2007.) navode kako je od 70-ih godina naovamo na području Caroux-Espinouse (južna Francuska) zbog selektivnog načina lova muflona (*Ovis ammon musimon* Pall.) signifikantno pala neto masa, visina trupa, oblik rogova (tuljaca) i trofejna vrijednost rogova u istraživanoj populaciji. Međutim, ovo ukazuje na lošu lovnu tehnologiju jer se nije poštivao uzgojni odstrel, kojim se iz populacije uklanjaju minus varijante (ispodprosječno razvijena grla). I napokon, istraživanja trofejnog lova u Poljskog (MYSTERUD i sur., 2006.) pokazala su kako trofejno jake srnjake odstreluju stranci, i to odmah na početku razdoblja lovidbe srnjaka. Naime, radi se o lovnom turizmu i logično je da će se najjači (ujedno i najskuplji) trofeji prodati stranim gostima. Međutim, nikakve druge nuspojave na populaciju srneće divljači nisu uočene. Ako biolog-istraživač skuplja materijal, odnosno parametre odstrijeljenih grla, tada treba imati na umu kako tip odstrela (seleksijski, sanitarni i redovni, odnosno trofejni) dovodi do pristranosti u uzimanju podataka (MARTINEZ i sur., 2005.) jer će se na temelju toga steći pogrešni zaključci o populaciji. Naime, grla odstrijeljena redovnim odstrelom u pravilu su većih dimenzija (jer

¹ Prema HASEDER i STINGLWAGNER, 1984., postoje dva osnovna oblika ostvarivanja prava na lov:

- revirni - vezan je za određeno lovište. Za svako lovište izrađuje se program gospodarenja s divljači (u nas je to lovnogospodarska osnova) i gospodarenje s divljači odvija se na razini lovišta. Lovoovlaštenika (zakupnika ili koncesionara) se zadužuje za svu brigu o divljači i sve štete od divljači mora snositi sam, a divljač ne smije pokazivati veće fluktuacije (kod nas su one $\pm 25\%$ za sitnu i $\pm 15\%$ za krupnu divljač) u brojnom stanju (ANON., 2005.). Država strogo kontrolira provođenje elaborata;
- patentni - pravo lova nije vezano uz zemlju te se ono često dobije od države ili drugog oblika samouprave ispod državne razine. Brigu o divljači preuzima davatelj prava lova, te on izdaje dozvole za lov koje vrijede za cijelu državu ili regiju. Upravo takav način ostvarivanja prava lova doveo je niz vrsta divljači do ruba istrebljenja.

se radi o starijim, postreproduktivnim grlima). Ovo je ispravno i s biološke strane jer su ta grla već odavno prenijela svoj genetski materijal na potomstvo.

Međutim, u posljednjih 100 godina (HELL i sur., 2008.) trofeji su postali predmet natjecanja bogatih lovaca, što je u zadnjih 20 godina kulminiralo pa je kod lovoovlaštenika (osobe koje su lovišta zakupile i njima gospodare) dovelo do masovne proizvodnje tzv. monstroznih megatrofeja. Radi se o jedinkama pojedine vrste koje se uzgajaju u ograđenim prostorima, tove i tretiraju hormonima rasta, a nakon toga se odstreljuju za velik novac. Postoje različite vrste lovaca, ali je DAMM (2008.) dobro uočio da lovne ambicije imaju nacionalne predznake:

- europski lovci (uglavnom su to gosti iz Njemačke i Austrije) preferiraju »karakterne« trofeje, odnosno u pravilu starije jedinke;
- američki lovci čine glavninu svjetske lovne klijentele, a preferiraju simetrične trofeje visokih trofejnih vrijednosti. Obično odstreljuju premlade jedinke.

Prema DAMMU (2008.), rekreacijski trofejni lov je stroj koji pokreće multimilijunsku globalnu lovnu industriju.

Razvoj formula za ocjenu trofeja - *Development of International Formulas for the Measurement and Evaluation of Trophies*

Paralelno sa suvremenim ljudskim društvom, odnosno suvremenom koncepcijom lovstva razvija se i njegova nova grana - lovna trofejistika. Temeljni zadatak lovne trofejistike je razviti što bolje metode valorizacije dijelova tijela životinje, koji su od interesa za uzgoj. Stoga se i u lovstvu trofeji dijele na dvije temeljne skupine (FRKOVIĆ, 1989.):

- trofeji koji se ne ocjenjuju - predstavljaju cijelu odstrijeljenu divljač ili dijelove njihova tijela, a najčešće služe kao ukrasni predmeti (sjekutići ili očnjaci pojedinih životinja - grandli, skupine dlaka i pera - vitice, dermoplastični preparati, spolna kost - bakulum, bezoar ili gastroliti itd.);
- trofeji koji se ocjenjuju - predstavljaju dijelove tijela životinje ili njihove dijelove, obrađene po strogo utvrđenim standardima na kojima se vrše mjerenja i procjena određenih kvalitativnih vrijednosti (npr. boja, naglašenost pojedinih izraslina itd.), a uvrštavanjem dobivenih vrijednosti dobiva se vrijednost, odnosno ocjena mjerenog trofeja.

Prema CARU (1959.), »u naravi čovjeka duboko je usađena težnja za postizavanjem boljeg, za usavršavanjem. Jedna je manifestacija ove težnje i želja za kompariranjem, natjecanjem. I lovac želi ustanoviti pravu vrijednost svojih trofeja, uspoređujući ih s trofejima drugih lovaca. No zato što je čovjekova narav nesavršena, bilo je potrebno stvoriti instrumente i metode za objektivno utvrđivanje vrijednosti lovačkih trofeja.« Ovo je najbolje obrazloženje uzroka nastanka formula za ocjenjivanje lovačkih trofeja.

Prve formule za ocjenjivanje trofeja sastavio je u Londonu Rowland Ward još davne 1892. godine (DAMM, 2008.).

Godine 1887. predsjednik SAD-a Teddy Roosevelt osnovao je Boone & Crockett Club, a tek 1930. godine i to je društvo donijelo pravila za ocjenjivanje trofeja.

Na europskom tlu 1928. godine u slovačkom gradu Palárikovo (službeno se uzima 1930. godina u Parizu) osnovan je Međunarodni savjet za lovstvo (<http://www.cic-wildlife.org>) ili skraćeno CIC (Conseil International de la Chasse et de la Conservation du Gibier) i od

te godine CIC je počeo razvijati formule za ocjenu lovačkih trofeja. Treba napomenuti da je Hrvatska postala članica CIC-a 1992. godine na zasjedanju CIC-a u marokanskom gradu Marrakechu. Generalno, na međunarodnoj izložbi trofeja u Berlinu 1937. godine prvi su put primjenjivane CIC-ove formule. Od tada pa do danas iste su formule pretrpjele neke manje izmjene (KLJAJIĆ, 1991.; FRKOVIĆ, 1997.).

Naposljetku, sredinom 70-ih godina prošloga stoljeća Safari Club International razvio je vlastiti sustav ocjenjivanja lovačkih trofeja i vodi registar ocijenjenih trofeja divljači, ali samo za svoje članove.

Iako su sve žešći pritisci pojedinih ljudi (najčešće biologa nelovaca), ali i ocjenjivača divljači u CIC-u te ostalim sustavima ocjenjivanja da se formule moraju mijenjati, dio ocjenjivača trofeja smatra da bi se time izgubio kontinuitet u standardiziranom praćenju trofejnih vrijednosti.

Temeljni razlozi ocjenjivanja trofeja prema FRKOVIĆU (1989.) su:

- ocijenjeni trofeji su mjerilo za utvrđivanje odstrelnih taksi koje bi gost lovac trebao platiti lovoovlašteniku;
- dokumentiranje rezultata provođenja uzgojnih smjernica;
- ukazivanje na genetski potencijal pojedine vrste;
- ukazivanje na stupanj utjecaja staništa na genotip.

Imajući u vidu ove postavke, zakonodavac je još 70-ih godina prošloga stoljeća donio propis o obaveznom ocjenjivanju trofeja dvopapkara i medvjeda (ANON., 1976a) stečenih na našim prostorima. Ova se obveza, na sreću, ustalila sve do današnjih dana (ANON., 1977., 1999., 2006b i 2008.). Budući da se za ocijenjeni trofej izdaje ocjenjivački, odnosno trofejni list i daju vlasniku trofeja kvantitativne vrijednosti trofeja upisane u trofejni list, u slučaju dokaza krađe trofeja ili stjecanja trofeja nepovlasnim lovom mogu pomoći u identifikaciji pojedinog trofeja. Danas je razvojem DNK metoda identifikacijski značaj trofejnih lista malen.

Materijal i metode - *Material and methods*

Zadaća lovačkih izložbi tijekom povijesti mnogo se mijenjala. Isprva su one organizirane s ciljem skupljanja sveg trofejnog i drugog materijala koji se izravno ili neizravno odnosi na lov i lovstvo određenog područja (ROHR, 1953.). Međutim, postupno su one počele poprimati sasvim drugi smisao. Stoga će se kroz napise u lovačkim glasilima pokušati dati temeljna počela i koncepcija organiziranja lovačkih izložbi.

Drugi dio ovog rada odnosi se na prikaz razvoja suvremene kulture trofeja u nas. U tu svrhu skupljeni su članci iz strukovnih glasila Lovачkog vjesnika (nekadašnji Lovачko-ribarski viestnik te Lovачko-ribarski vjesnik), Šumarskog lista te katalog s lovačke izložbe održane 1925. godine u Zagrebu. Već unaprijed treba naglasiti kako se naša državna granica tijekom povijesti mijenjala, što je i utjecalo na promjenu u kvaliteti trofeja, odnosno ratovi su bili jedan od temeljnih limitirajućih čimbenika razvoja lovstva i divljači ne samo u nas nego i u cijelom našem okružju. O tome svjedoči i ZORIČIĆ (1930.) kada iznosi dojmove s međunarodne

lovačke izložbe održane 1930. u Leipzigu, gdje navodi kako lovstvo Europe još ni izdaleka nije doprlo do onog stupnja na kojemu je bilo prije 1. svjetskog rata.

Analize izlagača i trofeja na lovačkim izložbama skupljene su iz kataloga lovačkih izložbi, i to iz Berlina (ANON., 1937.), Düsseldorfa (ANON., 1954.), Novog Sada (ANON., 1967.), Budimpešte (ANON., 1971.; ANON., 1996.), Brna (ANON., 1985.) i Nitre (ANON., 1990.).

Kod sistematiziranja podataka iz kataloga svih lovačkih izložbi i racionalizacije prostora u ovome radu poštivane su sadašnje granice država, bez obzira na to što je tijekom povijesti neka regija pripadala nekoj drugoj državi, a isto tako obrađivani su podaci za one vrste divljači koje kod nas čine krupnu (trofejnu) divljač. Tu spadaju sljedeće životinjske vrste: jelen obični (*Cervus elaphus* L.), jelen lopatar (*Dama dama* L.), srna obična (*Capreolus capreolus* L.), divokoza (*Rupicapra rupicapra* L.), muflon (*Ovis ammon musimon* Pall.), divlja svinja (*Sus scrofa* L.) i smeđi medvjed (*Ursus arctos* L.).

Osim toga, kod iskaza broja divljači na izložbama uzete su samo europske zemlje, uključujući i azijske dijelove današnje Ruske Federacije. Podaci su obrađeni u statističkom paketu STATISTICA 7.1.

Rezultati istraživanja - Results

Međunarodne lovačke izložbe i njihova uloga u razvoju lovstva

- *The role of international hunting exhibitions for hunting development*

Teško je reći kada je organizirana prva izložba lovačkih trofeja, ali ZORIČIĆ (1930.) navodi kako bi to mogla biti ona u njemačkom gradu Kleve, još davne 1881. godine.

Prva međunarodna lovačka izložba održana je 1910. godine u Beču. Iako su HAIMAN (1909.) i KESTERČANEK (1909a; 1909b; 1909c) izražavali nadu da će Hrvatska samostalno nastupiti na toj izložbi, Mađari su postavili zahtjev da Hrvatska izlaže u sklopu mađarskog dijela izložbe. Za ondašnju hrvatsku vladu to je bilo neprihvatljivo (RAIĆ, 1967b) te njeni izlagači nisu sudjelovali na izložbi. Nažalost, u našem strukovnom tisku nema podataka o izlagačima i eksponatima na toj izložbi.

Godine 1930. organizirana je druga međunarodna lovačka izložba u Leipzigu. Na izložbi su izloženi eksponati većine europskih zemalja, ali i iz Afrike, Azije, Kanade i Australije. Prema današnjem gledanju na izložbe, to bi bila izložba 1. razine, odnosno svjetska izložba.

ZORIČIĆ (1930.) pri tome iznosi kako su već krajem 19. stoljeća, u doba intenzivnoga gospodarskog razvoja europske zemlje, između ostalog, uočile i važnost lovne privrede. Zbog toga se ovom izložbom željelo utvrditi dvije stvari:

- u kojim se krajevima nalazi divljač s najboljim (najvrjednijim) trofejima, kako bi se iz istih krajeva uzeo genetski materijal za proizvodnju kvalitetnih trofejnih grla;
- iznijeti statističke (egzaktne) pokazatelje gospodarske važnosti lovstva u smislu količine odstrijeljene divljači, prihoda od njihove prodaje te novčane vrijednosti šteta koje divljač čini u polju i šumi.

Dok se prva postavka mogla vidjeti na eksponatima, za zadovoljenje drugog kriterija posjetiteljima su izloženi veliki panoji s grafikonima zajedno s eksponatima trofeja. Ova je izložba nedvojbeno pokazala razvijenost Čehoslovačke, Njemačke i Austrije. Međutim, iako su te zemlje u grafičkim prikazima ilustrirale u ono doba visoku razinu organiziranosti lovstva (to pokazuju i danas), kolosalni trofeji mogli su se vidjeti na štandovima Mađarske (generalno je trijumfirala na izložbi po broju i snazi eksponata), Rumunjske i Bugarske. Od ostalih europskih zemalja sudjelovale su Nizozemska, Danska, Švedska, Norveška, Francuska, Lihtenštajn, Švicarska i Španjolska (koja je od svih zadnjepobrojanih zemalja imala najbolje eksponate).

Na svim spomenutim izložbama, osim trofeja i statističkih prikaza vezanih uz lovno gospodarstvo, izlagane su i umjetnine, staro oružje te preparirane životinje. Osobitu vrijednu zbirku umjetnina u Leipzigu izložila je Francuska (ZORIČIĆ, 1930.). Izložbom u Leipzigu završava jedna epoha lovačkih izložbi u kojoj nije bilo jedinstvenih kriterija za ocjenjivanje trofeja. Naime, od 24. do 28. svibnja 1937. u Pragu su se susrele delegacije zemalja članica CIC-a s ciljem donošenja odluka o jedinstvenim mjerilima (formulama) za ocjenjivanje trofeja divljači (ZORIČIĆ, 1937.b). Isti autor navodi kako su delegacije činili stručnjaci u tim područjima. Međutim, mora se naglasiti da je predstavnik delegacije Jugoslavije Milovan Zoričić bio pravnik, a ne zoolog, šumar, agronom ili veterinar, dakle nije bio od struke u čijoj bi se domeni moglo očekivati da se profesionalno bavio lovstvom. Što se tiče izglasavanja novih propozicija za ocjenjivanje trofeja, po dva glasa imali su odbori zemalja koje su već pokazale zavidnu razinu lovnoga gospodarenja: Austrija, Čehoslovačka, Jugoslavija (član M. Zoričić bio je iz Hrvatske), Mađarska, Njemačka, Poljska i Rumunjska, dok su po jedan glas imale Belgija, Danska, Francuska, Luksemburg i Švedska. Delegacije Italije i Velike Britanije ispričale su svoj nedolazak. Ovo je, zapravo, bila priprema za veliku međunarodnu izložbu trofeja koja se iste godine, pod pokroviteljstvom Međunarodnog savjeta za lovstvo (CIC), trebala održati u Berlinu.

Na navedenoj lovačkoj izložbi u Berlinu (ANON, 1937b) sudjelovalo je 28 izlagača (Tab. 1.). Međutim, kako su sudjelovale i izvan europske zemlje (Kanada, Egipat i ostale zemlje Afrike te Azije), i za tu bi se izložbu moglo reći da je svjetska.

Od tada pa do danas održano je 30-ak međunarodnih lovačkih izložbi (Tab. 2.), Promatrajući Tab. 2. može se zaključiti kako je od kraja 60-ih do sredine 80-ih godina vladala prava euforija održavanja međunarodnih lovačkih izložbi. Osim toga, vidljivo je da je kod nas bio običaj održati nacionalnu izložbu prije nego što se ide izlagati na neku međunarodnu izložbu u stranoj zemlji. Iz toga se da zaključiti kako je jedan od razloga održavanja nacionalnih izložbi bilo probiranje i još jedna verifikacija trofeja prije samog izlaganja na međunarodnoj ili svjetskoj izložbi. Naime, na tim izložbama najvišeg ranga CIC-ovo povjerenstvo pojedine problematične trofeje (problematične u smislu da se osoblje lovišta ili odstrelitelj ne slažu s ocjenom) još jednom vrši ocjenu trofeja i ta je ocjena konačna.

Prva poslijeratna izložba održana je u Düsseldorfu 1954. godine. Ona je po svom sadržaju bila vrlo velika. Naime, iako je izložba trofeja na njoj zauzimala središnje mjesto, ona je bila posvećena i ribarstvu, umjetnosti i prirodi općenito. O tome svjedoči i katalog u kojem se nalazi mnoštvo reklama za rekvizite koji su potrebni ljubiteljima prirode, kao i katalog izloženih umjetnina.

Tab. 1. Prikaz zemalja izlagača na međunarodnoj izložbi lovstva u Berlinu 1937. godine (u tablici su prikazani samo oni trofeji koji su se mogli steći i u Hrvatskoj) / Countries that exhibited trophies on international hunting exhibition in Berlin 1937 (in Table are only the trophies from the species that are widespread in Croatia)

No. Country	Red Deer		Fallow Deer		Roe Deer		Wild Boar		Chamois	Mouflon		Brown Bear	
	Open	Gathered	Open	Gathered	Open	Gathered	Open	Gathered		Open	Gathered	Pelt	Skull
1. GERMANY	402	80	153	40	544		123		221	45	17		
2. BULGARIA	7			5	14		5		20			10	
3. POLAND	145				206		205					9	1
4. RUMANIA	109		9		275		68		150	5		26	11
5. YUGOSLAVIA (with Croatia)	55				129		10		80				
5.a CROATIA	41				63		2		1				
6. SWEDEN	8		9		73								
7. CZECHOSLOVAKIA	59	9		18	102		20	5	26		16	2	1
8. DENMARK	11		7		50								
9. U.S.A.	North American species												
10. ESTONIA					25								
11. FINLAND	Moose (Alces alces L.)												
12. LATVIA	4				37		1						
13. NORWEGIAN													
14. SPAIN													
15. HUNGARY	150		34		201		26			7			
16. AUSTRIA	145	27	1	16	303	3	4	3	364	2	10		
17. GDANSK	8				23		5						
18. UNITED KINGDOM	4				21								
19. CANADA	North American species												
20. AFRICA	African species												
21. PORTUGAL	34		12				7						
22. BELGIUM	27		4		39		10						
23. LUXEMBURG			2		25	6							
24. NEDERLAND	23		6		36		9			5			
25. ITALY	2				12				12	24			
26. ASIA	4				37		6					5	3
27. FRANCE			1		2								
28. EGYPT	African species												
UKUPNO:	1197	116	238	79	2154	9	501	8	874	88	43	53	17

U Düsseldorfu je izloženo 1449 trofeja više od 148 životinjskih vrsta prikupljenih diljem svijeta (NINOV, 2004.) Zanimljivo je da je Njemačka u sklopu ove izložbe načinila još dvije izložbe koje su nosile naziv: »Von Elbe bis zur Memel« i »Rominten«, gdje je izložila trofeje stečene u pokrajinama koje su prije 2. svjetskog rata pripadale Trećem Rajhu. Uvidom u katalog može se uočiti da se radi o vrlo jakim trofejima, osobito jelena običnog. Tako je npr. u nekadašnjem lovištu Rominten u istočnoj Pruskoj (danas je to ruska enklava, lokalitet Krasnolesje, Tab. 3.) 1942. godine odstrijeljen jelen od 243,25 CIC točke. Osim toga, zemlje

Tab. 2. *Kronologija održavanja lovačkih izložbi pod pokroviteljstvom CIC-a / National, international and world hunting exhibitions under CIC sponsorship according to chronological order*

No.	Year	Nacional	International	World	No.	Year	Nacional	International	World
1.	1937.	Zagreb	Berlin		16.			Nitra	
2.	1953.				17.	1980.		Ljubljana	
3.	1954.	Zagreb	Düsseldorf		18.	1981.		Zagreb	Plovdiv
4.	1960.		Firenze		19.			Brno	
5.	1964.		Firenze		20.	1985.		Novi Sad	
6.	1967.		Novi Sad		21.	1986.		Nürnberg	
7.	1970.		Torino		22.	1990.		Nitra	
8.			Torino		23.	1992.		Kaunas	
9.	1971.			Budapest	24.	1993.		Talin	
10.	1972.		Torino		25.	1996.	Zagreb	Budapest	
11.	1973.		Torino		26.	1997.		Riga	
12.			Udine		27.			Lisa nad Labem	
13.	1976.		Češke Budejovice		28.	2000.		Nitra	
14.	1977.		Marseille		29.	2006.	Zagreb		
15.	1978.		Bucharest						

On exhibitions marked with boldtype letters are exhibitions with Croatian participations

Varšavskog bloka nisu sudjelovale zasebno nego su tvorile zasebnu skupinu »Istočna Europa«. Ako se u katalogu izložbe (ANON., 1954b) obrati pozornost na vlasnike trofeja, može se reći da su vlasnici izloženih trofeja, a stečenih u ruskoj enklavi, Rumunjskoj, Češkoj, Slovačkoj, Litvi, Letoniji i Mađarskoj, bili uglavnom njemački lovci, i to većinom plemstvo. Jedino je nekoliko mađarskih trofeja pripadalo mađarskim (domaćim) lovcima. Katalog ove izložbe, sa znanstvene strane, ima tu vrijednost da je kod trofeja srnjaka dana njegova masa, volumen i trofejna vrijednost pa su stručnjaci mogli dobro komparirati ova tri parametra ključna u određivanju trofejne vrijednosti srnjaka.

Budući da je od 1937. pa do danas održan relativno velik broj međunarodnih lovačkih izložbi, prema broju sudionika i eksponata može se povući relativno dobar trend. U Tab.

Tab. 3. *Rang-lista pet zemalja s najjačim trofejima jelena običnog (Cervus elaphus L.) i srnjaka (Capreolus capreolus L.) na međunarodnim i svjetskim lovačkim izložbama po lovištu i godini kada su stečeni / List of five countries with their high value trophy of red deer (Cervus elaphus L.) and roe deer (Capreolus capreolus L.) exhibited on international and world hunting exhibitions*

Red deer					Roe deer				
No.	Points	Year	Hunting ground	Country	No.	Points	Year	Hunting ground	Country
Düsseldorf 1954.									
1.	248,55	1946.	Kazuk	SRB	1.	176,40	1928.	Börringe/Malmöhus	S
2.	243,251	1942.	Krasnolesje	Kaliningrad	2.	174,15	1930.	Trimmis	CH
3.	234,25	1929.	Kelemen	RO	3.	160,85	1916.	Ochtendung/Rh.-Pf.	D
4.	231,71	1780.	F.A. Gahrenberg/ Hessen	D	4.	158,45	-	Vogesen	F
5.	229,93	1953.	Tolna Gemenc	H	5.	151,45	1926.	Assesse	B

Red deer					Roe deer				
No.	Points	Year	Hunting ground	Country	No.	Points	Year	Hunting ground	Country
Novi Sad 1967.									
1.	247,14	1963.	Szentegát	H	1.	183,15	1959.	Tounjski Krpel	HR
2.	243,00	1961.	Belje	HR	2.	181,41	1966.	Estonia	EE
3.	242,58	1965.	Etropole	BG	3.	178,33	1962.	Nesvady-Komarino	SK
4.	242,05	1960.	Stuposiany	PL	4.	176,45	1957.	Orne	F
5.	240,93	1966.	Krasnodarski kraj	RU	5.	172,65	1966.	Kleinsauberwitez	D
Budapest 1971.									
1.	251,83	1970.	Lenti	H	1.	193,80	1969.	Szajol	H
2.	247,56	1969.	Ukraine	UA	2.	186,20	1969.	Bucegi	RO
3.	242,50	1967.	Krepna	PL	3.	183,22	1968.	Rev. Neunform	CH
4.	242,41	1969.	Rossitza	BG	4.	182,73	1969.	Schleesen	D
5.	235,17	1969.	Racul-Ciuc	RO	5.	173,15	1969.	Sussex	GB
Brno 1985.									
1.	261,25	1980.	Soveja/Vrancea	RO	1.	211,67	1976.	Prahova	RO
2.	252,62	1984.	Ivánc	H	2.	201,47	1982.	Krystokowice	PL
3.	245,44	1984.	Krosno/Daliowa	PO	3.	185,95	1984.	Szilvásvár	H
4.	234,95	1983.	Javorina/Poprad	SK	4.	184,1	1984.	Varna-Volči dol	BG
5.	233,03	1981.	Neubrandenburg/ Prenzlau	D	5.	178,37	1983.	Rimavska Sobota	SK
Nitra 1990.									
1.	273,60	1988.	Silistri	BG	1.	191,95	1967.	Vilnius	LT
2.	244,13	1988.	Slavice, Chrudim	CZ	2.	184,80	1985.	Krzeszowice	PL
3.	241,30	1985.	Eberswalde	D	3.	183,40	1989.	Abrahám, Galanta	SK
4.	240,75	1989.	Kalinovac	HR	4.	176,70	1986.	Presjaka	BG
5.	233,60	1981.	Gyulaj	H	5.	176,15	1975.	Besenyszog	H
Budapest 1996.									
1.	271,00	1986	Karapancsa	H	1.	231,53	1975.	Jáskisér	H
2.	253,33	1984	Kalinyingrad	RUS	2.	201,70	1938.	Opatovice	CZ
3.	244,13	1988	Slavice	CZ	3.	165,15	1993.	Pescate	I
4.	242,34	1992	Bilogora	HR	4.	162,78	1994.	Pakruojis	LT
					5.	157,12	1914.	Capu Sancu	RO

4. dana je korelacijska matrica nekih parametara izložbi. Iz nje je vidljivo kako je tijekom godina signifikantno pao broj izlagača ($r=-0,48$; $p<0,05$), broj životinjskih vrsta čiji su trofeji izlagani ($r=-0,62$; $p<0,05$) te broj nekapitalnih trofeja ($r=-0,57$; $p<0,05$). Međutim, razlog takvoga negativnog trenda je i činjenica da u Berlinu i Düsseldorfu još nisu bili jasni rangovi lovačkih izložbi (regionalna, nacionalna, međunarodna i svjetska). Tako su na tim izložbama izlagani trofeji izvaneuropske divljači i broj izloženih vrsta bio je 176 (Berlin, 1937.), odnosno 148 (Düsseldorf). Ako se ove krajnje vrijednosti izbace, vidi se da je broj izloženih vrsta rastao (Grafikon 1.), ali uzrok tomu nije samo popularnost izlaganja nego i povećanje broja podvrsta europske divljači, ali i unos alohtonih životinjskih vrsta u svrhu uzgoja trofejne divljači.

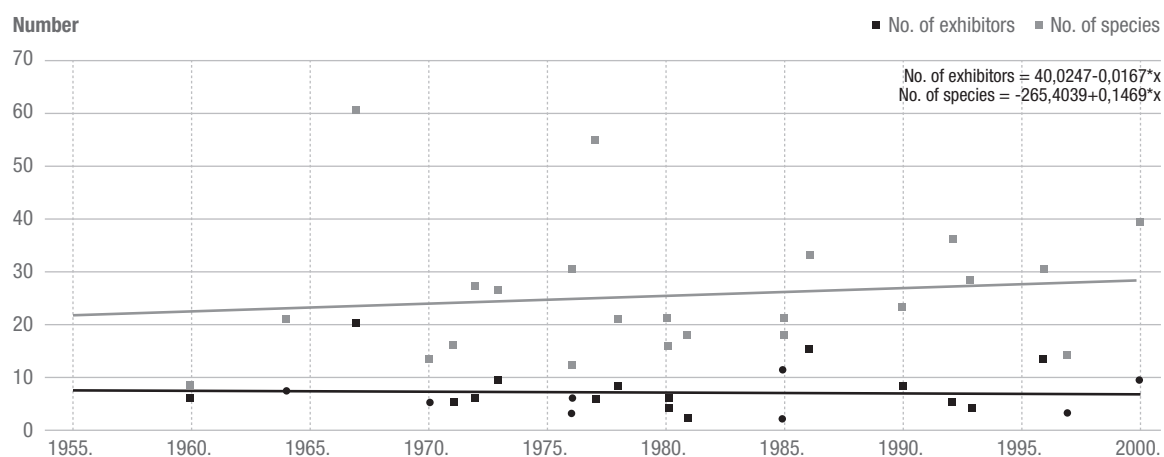
Tab. 4. Korelacijska matrica pojedinih parametara međunarodnih lovačkih izložbi od 1937. do 2000. godine / Correlation matrix of some parameters from international hunting exhibitions from 1937 to 2000

Variable	Year	No. of exhibitors	No. of species	No. of trophies	Without medal	Gold	Silver	Bronze
Year	1,00	-0,48	-0,62	0,06	-0,57	0,27	0,30	0,29
No. of exhibitors	-0,48	1,00	0,75	0,34	0,64	0,31	0,03	-0,00
No. of species	-0,62	0,75	1,00	0,27	0,74	-0,01	-0,00	-0,03
No. of trophies	0,06	0,34	0,27	1,00	0,39	0,81	0,91	0,88
Without medal	-0,57	0,64	0,74	0,39	1,00	0,03	0,01	-0,00
Gold	0,27	0,31	-0,01	0,81	0,03	1,00	0,80	0,71
Silver	0,30	0,03	-0,00	0,91	0,01	0,80	1,00	0,95
Bronze	0,29	-0,00	-0,03	0,88	-0,00	0,71	0,95	1,00

Marked correlations are significant at $p < 0,05000$

N = 25 (Casewise deletion of missing data)

Treba imati na umu da se u Europi mogu steći trofeji od nekih 40-ak vrsta (računajući i alohtone životinjske svojte). Stoga, ako se ove krajnje vrijednosti izbace i računa nova korelacijska matrica, tada se može reći da je broj trofeja na izložbama više-manje bio isti (Tab. 5.). S druge strane, što je više trofeja izloženo, to je bio veći broj trofeja u srebrnoj ($r=0,97$; $p<0,05$), brončanoj ($r=0,96$; $p<0,05$) i zlatnoj ($r=0,89$; $p<0,05$) medalji. Dakle, ostali uobičajeni parametri lovačkih izložbi (broj izlagača, broj vrsta itd.) uglavnom su ostali isti. Za očekivati bi bilo da se broj nekapitalnih trofeja (trofeji bez medalje) tijekom godina smanjivao. Iako trend nije statistički značajan, iz Grafikona 2. može se vidjeti da je broj izloženih kapitalnih trofeja tijekom godina ostao isti, dok se broj kapitalnih trofeja tijekom godina povećao. Ovo se osobito odnosi na trofeje u brončanoj medalji. Razlog toga trenda je činjenica da su lovačke izložbe prošle tzv. senzacionalistički duh te se pretvorile u mjesto promidžbe lovnog turizma. Drugim riječima, za očekivati bi i bilo da na njima raste udio kapitalnih trofeja, pogotovo visokokapitalnih, koje si može priuštiti manji broj turista velike platežne moći, odnosno velik

Grafikon 1. Trend kretanja broja izlagača i broja izloženih trofeja na međunarodnim lovačkim izložbama od 1960. do 2000. godine

Fig. 1. Fluctuations of number of exhibitors and number of trophies on international hunting exhibitions from 1960 to 2000

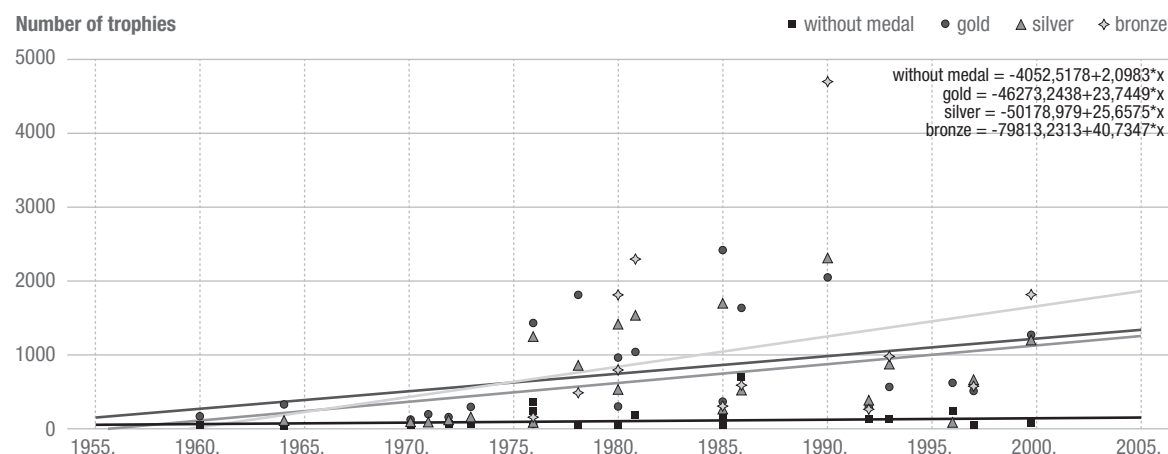
Tab. 5. Korelacijska matrica pojedinih parametara s međunarodnih lovačkih izložbi od 1960. do 2000. godine na kojima je izloženo do 40 životinjskih vrsta / Correlation matrix of from international hunting exhibitions from 1960 to 2000

Variable	Year	No. of exhibitors	No. of species	No. of trophies	Without medal	Gold	Silver	Bronze
Year	1,00	0,18	0,55	0,42	0,15	0,36	0,42	0,38
No. of exhibitors	0,18	1,00	0,52	0,24	0,39	0,52	0,07	0,07
No. of species	0,55	0,52	1,00	0,25	0,32	0,33	0,21	0,14
No. of trophies	0,42	0,24	0,25	1,00	-0,04	0,89	0,97	0,96
Without medal	0,15	0,39	0,32	-0,04	1,00	0,10	-0,16	-0,18
Gold	0,36	0,52	0,33	0,89	0,10	1,00	0,82	0,72
Silver	0,42	0,07	0,21	0,97	-0,16	0,82	1,00	0,95
Bronze	0,38	0,07	0,14	0,96	-0,18	0,72	0,95	1,00

Marked correlations are significant at $p < 0,05000$

N = 21 (Casewise deletion of missing data)

Exclude cases: 1;2;5;12

Grafikon 2. Trend kretanja broja izloženih trofeja na međunarodnim lovačkim izložbama od 1955. do 2000. godine (iz trenda su isključene izložbe s izloženih više od 40 vrsta divljači)

Fig. 1. Fluctuations of number of trophies in gold, silver and bronze medals and without medals from 1955 to 2000 (from trend are excluded exhibitions with more than 40 species)

broj jeftinijih a opet kapitalnih trofeja (brončana medalja), koje uglavnom kupuje klijentela niže platežne moći.

Međutim, kako objasniti relativno nisku, a opet statistički signifikantnu pozitivnu povezanost između vremena i broja trofeja. Vrlo jednostavno, tijekom godina u lovišta Europe je, bilo spontano bilo namjerno, introducirani velik broj alohtonih životinjskih vrsta (wapiti - *Cervus elaphus nelsonii*, sika jelen - *Cervus nippon* Temm., kineska vodensrna - *Muntiacus reevesi* Ogilby, sibirski srna - *Capreolus pygargus* Pall., kunopas - *Nyctereutes procyonoides* Gray itd.). Osim toga, na izložbama često sudjeluje i Ruska Federacija pa ona izloži dio azijskih životinjskih vrsta stečenih na svom teritoriju.

Promotri li se Tab. 6., očito je su zapadne zemlje prilično neredovito (Austrija, Njemačka - zapadna, Francuska, Belgija) ili vrlo rijetko (Nizozemska, Luksemburg, Velika Britanija,

Španjolska i Italija) izlagale na izložbama trofeja. S druge su strane zemlje srednje, istočne i jugoistočne Europe prednjačile kako u organiziranju izložbi, tako i u sudjelovanju na njima. Razlog tome može se tražiti u činjenici da se radilo o bivšim socijalističkim zemljama, uz to još i sa slabo razvijenom privredom te se lovstvo tamo smatralo vrlo važnom privrednom granom. Ove su zemlje i danas velikim dijelom orijentirane na lovni turizam.

Tab. 6. *Sudjelovanje pojedinih zemalja na lovačkim izložbama / Participating of some countries on hunting exhibitions*

Country	Year						Country	Year					
	Düsseldorf 1954.	Novi Sad 1967.	Budimpešta 1971.	Brno 1985.	Nitra 1990.	Budimpešta 1996.		Düsseldorf 1954.	Novi Sad 1967.	Budimpešta 1971.	Brno 1985.	Nitra 1990.	Budimpešta 1996.
Austria	+	+	+				Rumania	+	+	+	+		+
Belgium	+	+	+				Russian Federation	+				+	+
Bulgaria	+	+	+	+	+		Spain			+			
Czech	+	+	+	+	+	+	Sweden	+		+			
Slovakia	+	+	+	+	+		Switzerland	+	+	+	+		+
Finland	+						United Kingdom	+		+			
France	+	+	+				Africa	+					
Italy	+		+			+	Ethiopia		+				
Latvia	+					+	Kenya			+			
Lithuania	+	+	+	+	+	+	Namibia						+
Luxemburg	+						Sudan		+				
Hungary		+	+	+	+	+	Tanzania			+			
Nederland	+						Uganda			+			
Germany	+	+	+	+			Zambia			+			
(East Germany)		+	+	+	+		Zimbabwe						+
Poland	+	+	+	+	+	+	Chile			+			
Croatia	+	+	+	+	+	+	Venezuela	+					
Slovenia	+	+	+	+	+	+	Iran		+	+			
Bosnia and Herzegovina	+	+	+	+	+		Mongolia			+			
Serbia	+	+	+	+	+		Japan	+					

Grey crosses means country participation during former state affiliation

Sudjelovanje Hrvatske na lovačkim izložbama te analiza razvijenosti lovnoga gospodarstva - *Croatian contribution to hunting exhibition and analysis of Croatian hunting management development*

Analizirajući stare brojeve *Lovačko-ribarskog vjesnika*, nedvojbeno se može reći da je presudnu ulogu u razvoju lovačkih izložbi u Hrvatskoj imala ona održana 1896. godine u Budimpešti (BARIŠIĆ, 1896.; KESTERČANEK, 1896a; KESTERČANEK, 1896b; KESTERČANEK, 1896c; FRKOVIĆ, 1996.).

Izložba je nosila naziv »Tisućgodišnja zemaljska izložba Kraljevine Ugarske« (KESTERČANEK, 1895a). Pokrovitelj ove izložbe (naziva se još i milenijskom izložbom) bio je car Franjo Josip I., a izložba je trajala šest mjeseci (od 1. svibnja do 31. listopada 1896.). Sam povod ovoj izložbi bila je proslava 1000 godina države Mađarske. O tome koliko su je u ondašnjoj Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji ozbiljno shvatili, svjedoče i napisi u Lovačko-ribarskom vjesniku u kojem se pozivaju lovci da izlažu trofeje na izložbi te je dan i detaljan plan paviljona u kojem će se eksponati izlagati (KESTERČANEK, 1895b). Treba spomenuti da je Kraljevina Hrvatska i Slavonija dobila cijeli paviljon, a ban Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije naredbom od 1. prosinca 1894. godine br. 4325. imenovao je Zemaljski izložbeni odbor kako bi se što bolje pripremili za izložbu. Čini se da je odjek izložbe bio velik. Ona nije bile posvećena samo lovstvu nego i šumarstvu (BARIŠIĆ, 1896.). Na njoj je osim ostalih zemalja (nigdje se ne navodi koje su to sve zemlje bile) sudjelovalo oko 30 izlagača (uglavnom plemstvo i šumarski službenici) iz sadašnje Hrvatske s oko 300 eksponata (KESTERČANEK, 1896a). Međunarodne formule za ocjenjivanje trofeja u to doba još nisu bile razvijene te se stoga ne zna pravi odnos trofejnih vrijednosti iako KESTERČANEK (1896c) navodi kako je pažnju posjetitelja zaokupljalo »monstrozno« rogovlje jelena iz Slavonije, koje je po snazi bilo drugo na izložbi, odmah nakon rogovlja jelena običnog kojeg je nepoznati zvjeročradica 1891. godine odstrijelio u lovištu kneza Montenuovo u tolnajskoj županiji (Mađarska).

Hrvatski su eksponati nakon ove izložbe preneseni u Zagreb i predani u vlasništvo Hrvatsko-slavonskom šumarskom društvu, koje je u svojim prostorijama ustrojilo šumarski muzej.

Tri godine nakon te izložbe u Zagrebu se održava Prva društvena izložba rogovlja i lovačkih trofeja, na kojoj je 36 izlagača izložilo 65 eksponata (trofeja) stečenih od 1896. do 1899. godine (Tab. 7). Treba naglasiti da je pri tome osobitu trofejnu snagu pokazivalo rogovlje srnjaka stečeno na posjedu Opeka kraj Varaždina, grofa Marka Bombellesa. On je, naime, jer je lovište ostalo bez krupne divljači, 1883. godine u ograđen prostor u lovištu ispustio 18 grla srneće divljači iz Ugarske, Moravske, Štajerske i raznih dijelova Hrvatske. Od 1883. do 1895. godine, dakle tijekom 12 godina, ukupno je odstrijelio 180 srnjaka (Witmann, 1896.). Dakle, već onda su vlasnici lovišta znali da se pri reintrodukciji mora nabavljati matični fond divljači iz nekoliko različitih lokaliteta.

Već u listopadu iste godine dio tih eksponata bio je izložen na izložbi lovačkih trofeja u Budimpešti. Ukupno je podijeljeno 10 nagrada (KESTERČANEK, 1900.), a prvu je nagradu odnio jelen odstrijeljen u Mađarskoj, na lokalitetu Piszka (slovačko-mađarska granica). Na ovoj su izložbi za trofeje iz Hrvatske dodijeljene dvije nagrade, i to:

- Demeter Michalovich, vlastelin iz Čepina, dobio je drugu nagradu za rogovlje jelena običnog, kojeg je odstrijelio u reviru Kovačica (Slavonija);
- grof Ivan Majlath dobio je sedmu nagradu za jelena običnog odstrijeljenog u Donjem Miholjcu.

Treba istaknuti kako su već u ono doba organizatori izložbe uočili da grla uzgojena na ograđenim površinama (tzv. zvjerinjaci, uzgajališta ili »gateri«) ne treba tretirati kao grla koja se odstrijele u otvorenim lovištima. Tako je grof Ivan Drašković dobio tri prve nagrade za trofeje jelena običnog stečene u svom uzgajalištu Sellye (mađarski dio Baranje).

Poznato je i to da se 1900. godine održala i izložba u Parizu, međutim trofeji iz Hrvatske trebali su biti izloženi u skupini Kraljevine Ugarske (KESTERČANEK, 1900b). Nije poznato je li itko tamo izlagao, ali može se pretpostaviti da bi to bilo i objavljeno u hrvatskom lovačkom glasilu.

Nakon te izložbe u Zagrebu je zaredalo još nekoliko lovačkih izložbi do travnja 1907. godine (Tab. 7.), s time da su pojedini izlagači iz Hrvatske sudjelovali i na izložbi u Berlinu, krajem 1906. godine. Dakle, sve do sada nabrojane lovačke izložbe bile su lokalnog značaja. Međutim, dobra strana tih izložbi bila je što su se izlagali novostečeni trofeji, odnosno trofeji stečeni nakon prethodne izložbe.

Tab. 7. *Kronologija održavanja lovačkih izložbi u Zagrebu / Chronology of hunting exhibition in Zagreb*

Period of time	Place	Name of exhibition	No. of exhibitors	No. of trophies					Total	Period of shooting the trophies
				Red deer	Fallow deer	Roe deer	Chamois	Wild boar		
1. - 6. February 1899.	Hvatsko-slavonsko gospodarsko društvo	Prva društvena izložba rogovlja i lovačkih trofeja	37	37	18		10	0	65	1896. - 1898.
16. April 1900.	Šumarski dom	Druga izložba rogovlja	20	17	3	67		0	87	1899. - 1900.
9. - 16. February 1902.	Hrvatsko-slavonsko gospodarsko društvo	Treća izložba rogovlja	24	46	2	270	3	0	321	1900. - 1901.
April 1907.	Trgovačka obrtnička komora	Četvrta izložba rogovlja i lovačkih trofeja	26	34	10	170			214	?
8. - 20. September 1925.	Zagrebački zbor	Prva opća lovačka izložba	44	94	19	774	1	7	895	1878. - 1925.
February 1928.	Umjetnički paviljon	Izložba Hrvatskog društva za gojenje lova i ribarstva							45	?
17. July - 3. August 1937.	Zagrebački zbor	Državna i savezna lovačka izložba								1893. - 1937.
9. - 24. May and 10. September - 4. October 1953.	Lovački muzej (Ulica Franje Račkog 9)	Prva lovačka izložba Saveza lovačkih društava NR Hrvatske		50					50	?
27. Juny - 11. July 1954.	Lovački muzej	Prva lovačka izložba Jugoslavije		55	4	23	0	4	86	1903. - 1953.
19. - 25. April 1971.	Zagrebački velesajam	Lovačka izložba Lovačkog saveza Hrvatske								?
6-15. November 1981.	Zagrebački velesajam	Međunarodna izložba lovačkih trofeja		2893	68	636	167	286	4050	1886. - 1981.
	Zagrebački velesajam	Lovac, priroda i divljač		302	21	249	48	267	887	1949. - 1996.
2. - 11. June 2006.	Zagrebački velesajam	U službi prirode		165	21	683	18	384	1 271	1987. - 2005.

Godine 1925., pod pokroviteljstvom kralja Aleksandra, u Zagrebu je održana Prva opća lovačka izložba. Na izložbi su, osim iz Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, sudjelovali izlagači iz Slovenije, Bosne i Hercegovine i Srbije (uglavnom iz Vojvodine). HIRC (1925.) navodi da je izloženo više od 4000 eksponata, od čega 1715 komada srnećeg rogovlja. Međutim, naglašava kako je pretjerano mnoštvo običnog materijala zasjenjivalo raritete te posjetitelji nisu imali najbolju preglednost eksponata (primjerice dermoplastičnih preparata). Već tada se na izložbi mogao uočiti njen edukativni smisao, jer se mogao dobiti dobar uvid u nastanak rogovlja i rogova (keratogenija), a na zbiricama abnormalnog rogovlja moglo se učiti o greškama rogovlja, odnosno zbirka je imala svoju teratološku ulogu. Srbija je izložila gotovo zanemariv broj eksponata (Vojvodina je izlagala samostalno). Ovdje je, zapravo, skrenuta pažnja na značaj zakupnog sustava lova, koji u našoj zemlji vrijedi i dan danas, dok je u Srbiji lov u to doba bio slobodan, odnosno svako je svugdje mogao loviti. Dalmacija, koja je također izlagala samostalno, pokazala je prednosti zakupnog lovnog sustava jer je izložila veći broj srnećih trofeja, stečenih od 1919. do 1924. godine, a do kraja 1. svjetskog rata i tamo je lov bio slobodan. Na izložbi su dominirali trofeji iz Hrvatske, dok je Slovenija izložila više od 100 trofeja divokoze (mužjak). Zanimljivo je da su dva krzna smeđeg medvjeda stečena u Bosni i Hercegovini (Borja), dok se za jednog ne zna porijeklo.

Za razliku od prethodnih izložaba, trofeji su bili ocjenjivani po posebnim formulama koje su organizatori izložbe sastavili sami (HIRC, 1925.). Povjerenstvo, odnosno kako su se nazvali porota za ocjenu, brojilo je 15 članova. Oni su bili iz redova plemstva (grof Josip Bombelles - Opeka, grof Ivan Drašković - Trakošćan; barun Ivan Ožegović - Bela), šumara (Julio Bönel - Đakovo, Milan Knežević - Teslić/BiH; Koloman Mahr - Belje, Koloman Schaller - Belje, Rikard Schmidinger - Zelendvor; Fran Sonnlichler - Sv. Katarina pri Tržiču/SLO; Z. Zierenfeld - Ljubljana/SLO), političara, poslovnih ljudi i ostalih stručnjaka (podžupan Mile Kramarić - Bjelovar, posjednik Janez Rus - Ribnica/SLO, financijski prokurator Dr. H. Souvan - Ljubljana, ing. Fran Tavčar - Ljubljana, odvjetnik dr. Ivo Tavčar - Ljubljana). Vjerojatno je odbor izložbe bio i u doticaju s kolegama, lovnim stručnjacima u Europi jer te formule pokazuju izvjesne sličnosti s današnjim međunarodnim formulama. Na žalost, oni trofeji za koje se nije znao odstrelitelj nisu niti ocjenjivani. To danas na izložbama nije slučaj jer je trofej vrijedan za ocjenu sam po sebi bez obzira na način na koji je stečen (odstrijel ili pronalazak uginuloga grla). Osim toga, na izložbi su izlagani grafički prikazi lovne statistike gdje su se posjetitelji mogli upoznati s razvijenosti lovstva u pojedinim dijelovima države. Grafikoni su jasno pokazivali kako je u nas do 1914. godine broj divljači bio u porastu, dok je nakon 1. svjetskog rata naglo pao. Osim toga, desetogodišnji prosjek ulova (1901. - 1910.) jasno je ukazivao na razvijenost lovnog gospodarstva u ondašnjoj Varaždinskoj i Virovitičkoj županiji, dok je u Modruškoj i Ličkoj županiji lovstvo bilo slabo razvijeno.

Iz Tab. 2. može se razabrati da je plemstvo činilo gotovo polovicu izlagača. Ostatak su bili visokopozicionirani šumarski službenici (npr. Schmidinger, Witman, Bönel, Mahr, Schaller - Hrvatska; Knežević-Bosna; Sonnlichler i Zierenfeld - Slovenija), pravnici (npr. M. Zoričić - Hrvatska; Fran Tavčar - Slovenija), političari i poslovni ljudi (Souvan - Slovenija).

HIRC (1925.) ističe kako je porota (ocjenjivačko povjerenstvo) pokazivala otvorenu averziju za trofeje stečene u zvjerinjacima te su činili zasebnu kategoriju.

Broj eksponata bio bi puno veći jer su izostali neki hrvatski vlastelini (Pejačević, Normann, Odescalchi, Eltz, Khuen itd.), međutim, nije poznat razlog njihova izostanka, iako se zna da su izlagali na prethodnim izložbama u Zagrebu i Budimpešti. Premda se može uočiti potpuna dominacija Hrvatske glede trofeja srnjaka, već kod jelena običnog vidi se da je i u ostalim regijama bivše države (Sloveniji i Vojvodini) stečeno dosta trofeja ove vrste.

Pet godina nakon zagrebačke izložbe, točnije 1930. godine, u Leipzigu je održana međunarodna lovačka izložba (Zoričić, 1930.). Na toj su izložbi, u sklopu ondašnje države, izlagani trofeji iz Hrvatske, međutim u jugoslavenskom izložbenom prostoru po brojnosti su dominirali trofeji iz Slovenije. Razlog je bio taj što su eksponati iz ondašnje Jugoslavije na izložbu dopremljeni zahvaljujući privatnoj inicijativi Slovenskoga lovskog društva.

Može se zaključiti da je Njemačka obavijest o održavanju izložbe u Berlinu, koja se trebala održati 1937. godine, svim potencijalnim sudionicima poslala na vrijeme jer je već 14. prosinca 1936. godine Središnji savez lovačkih udruženja Kraljevine Jugoslavije izabrao izložbeni odbor za spomenutu izložbu. Nakon toga su počele masovne pripreme (ŠEMPER, 1937a; 1937b; 1937c). Na prijedlog opunomoćenog predstavnika za Međunarodnu izložbu u Berlinu bilo je potrebno u svibnju načiniti savezne izložbe trofeja u Ljubljani, Zagrebu, Novom Sadu, Beogradu, Skoplju (trofeji stare Srbije), Sarajevu i Splitu. Te su izložbe imale zadatak prikupiti sav izložbeni materijal, probrati ga i nakon toga se trebala održati državna izložba trofeja na kojoj je trebalo još detaljnije probrati trofeje koji će ići u Berlin. Preko Lovacko-ribarskog vjesnika lovcima su upućeni apeli da predaju trofeje na izložbu (izlaganje nije bilo obavezno nego na dobrovoljnoj razini).

Isto tako dana je koncepcija sadržaja lovačkih izložbi koja traje i dan danas. One su trebale prikazati (ŠEMPER, 1937a):

- razvoj lovstva i lovačkog oružja temeljen na rezultatima arheoloških istraživanja;
- rasprostranjenost životinjskih vrsta u regiji, odnosno zemlji (zoogeografija);
- umjetnost, koja je osim glazbene i likovne uključivala i fotografije prirode;
- izložbu trofeja.

Pri zoogeografskim prikazima strogo je specificirano kako oni moraju biti u mjerilu 1 naprema 500.000, a na njima se mora dati gustoća divljači (broj divljači na jedinicu površine, u ovom slučaju je to bilo 4000 ha) i odstrel divljači po istoj jedinici površine. Gustoća divljači morala se dati s obzirom na pošumljene površine (vjerojatno se mislilo na površine pod šumama jer se tada smatralo da broj divljači raste s površinom šuma), izobare i geološku podlogu. Od svih izložbi jedino je u Zagrebu održana savezna i državna u istome terminu, od 17. do 26. srpnja 1937. (ANON., 1937a), pri čemu su bile ispunjene sve četiri točke izložbe iznesene u prethodnom odjeljku (ŠEMPER, 1937d).

Nadalje, ŠEMPER (1937b) u uputama za skupljanje eksponata za navedene izložbe navodi temeljnu stvar koja se danas traži pri procjeni trofeja - lovci bi uz trofej trebali priložiti i vilicu životinje (donju čeljust) kako bi se što preciznije mogla odrediti starost grla. ŠEMPER (1937c) kao jednu od zadaća lovačkih izložbi navodi demonstriranje onoga što je na vrijeme, a što prerano odstrijeljeno. To je ključna stvar jer je na temelju trofejne snage i starosti ocjenjivač stručnjak donosio zaključak o ispravnosti odstrela. Naime, svrhovitost odstrela trebala se označavati karticama različite boje koje su se lijepile na trofeje:

- crvena kartica označavala je ispravan odstrel, dakle da je lovac iz populacije uklonio grlo ispodprosječnih trofejnih vrijednosti, ili zrelo grlo čij je trofej bio u kulminaciji;
- bijela kartica označavala je da grlo nije trebalo još odstreljivati, odnosno pogrešku u odstrelu jer je iz populacije izvađeno perspektivno grlo;
- crveno-bijela kartica označavala je dvojbenu ispravnost odstrela.

Osim toga, u odnosu na izložbu u Zagrebu održanu 1925. godine vidi se temeljit zaokret. Naime, tada povjerenstvo za ocjenu trofeja nije željelo ocijeniti trofeje kojima se ne zna odstrelitelj ili su stradali nepovlasnim lovom (HIRC, 1925.), odnosno uginuli na bilo koji drugi način. Na izložbama održanim 1937. godine trebalo je ocijeniti svaki trofej, a ono što se tražilo kod trofeja nije bilo ime odstrelitelja nego samo mjesto, dan i godina kada je divljač lišena života.

Ovakav pristup valorizaciji lovačkih trofeja ponovio se i u razdoblju odmah nakon 2. svjetskog rata kada je Upravni odbor Saveza lovačkih društava NR Hrvatske 26. svibnja 1950. godine donio Pravilnik o godišnjoj izložbi lovačkih trofeja (ANON., 1950a). Tim pravilnikom bilo je propisano da se svake godine u mjesecima od ožujka do svibnja treba organizirati izložba lovačkih trofeja. Svrha tih izložbi bila bi poboljšanje kvalitete uzgoja visoke divljači, pojačano tamanjenje vukova (*Cannis lupus* L.) te znanstveno istraživanje. Nakon toga već 23. lipnja 1950. godine ondašnje je Ministarstvo šumarstva, Glavne uprave za lovstvo, donijelo Rješenje o propozicijama za organiziranje lovačke izložbe u kojima jasno stoji kako uz trofeje divljači koja će se izložiti (rogovlje jelena običnog i srnjaka, kljove vepra i koža vuka) treba stajati vilica te će se dodjeljivati oznake (ispravan odstrel - zelena kartica, pogrešan odstrel - plava kartica, dvojbena odstrel - bijela kartica). Naime, u to se doba odstrel jelena i srnjaka vršio na temelju posebnih dozvola, pa se na jedno mjesto želio skupiti sav odstrijeljeni materijal kako bi se dobio cjelovit uvid u kvalitetu populacije (ANON., 1950b).

Promatrajući Tab. 1. može se uočiti da su glavninu eksponata jelena običnog i srnjaka Jugoslavije, na izložbi u Berlinu 1937. godine, činili oni iz Hrvatske. Najjači trofej jelena običnog bio je onaj grofa Ivana Draškovića stečen u okolici Virovitice 1933. godine (221,10 točaka), a srnjaka grofa Petra Pejačevića iz Kovačice, u današnjoj Vojvodini 1909. godine (158,30 točaka). Najjači trofej srnjaka iz današnje Hrvatske bio je onaj grofa Ivana Draškovića iz Trakošćana stečen 1873. godine (136,3 točke).

Generalno, ako bi se Hrvatska gledala zasebno, tada bi ona po broju svih trofeja europske divljači na berlinskoj izložbi bila u prvih 10 zemalja (ukupno 107 izloženih trofeja). Pri tome su trofeji u Hrvatskoj stečeni u panonskom i gorskom dijelu. U to doba Hrvatska je imala nešto manji teritorij nego što ga ima danas pa ako bi se broj trofeja stavio u odnos s njenom površinom, tada bi nadmašila mnoge europske zemlje.

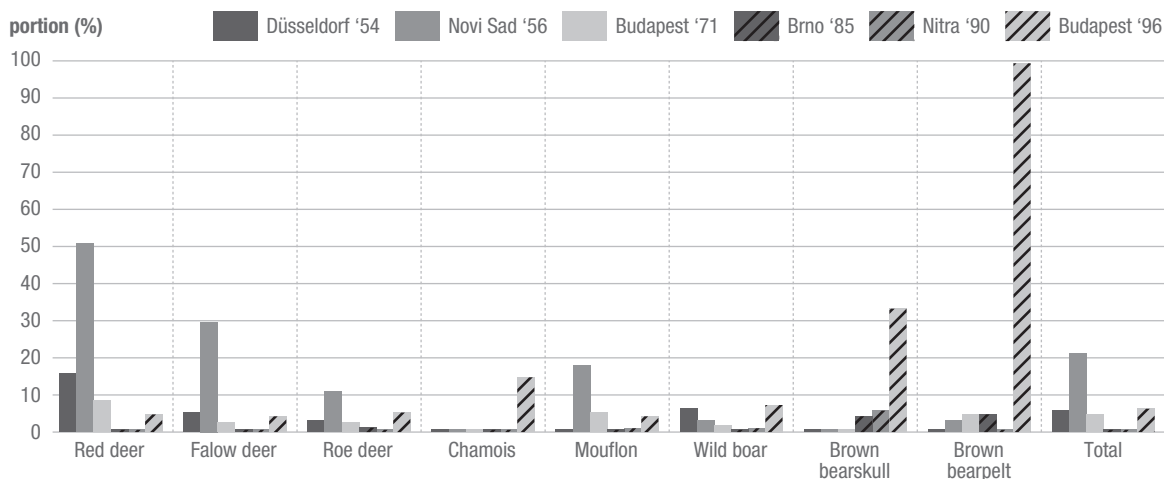
Ono na što se ZORIČIĆ (1937c) posebno osvrnuo jest problematika uzgoja muflona u nas. Jer je u Hrvatsku unesen i prije Prvoga svjetskog rata (točnije 1900. godine, TURK, 1949.), čak tri godine prije nego što je unesen u Njemačku (KRAPINEC, 2005.). Na izložbi su trofeje muflona izložile Njemačka, Rumunjska, Čehoslovačka, Mađarska, Austrija, Nizozemska i Mađarska (Tab. 2.). Treba istaknuti da je u to vrijeme muflon u Hrvatskoj obitavao samo na iločkom vlastelinstvu i ako bi neko grlo pobjeglo iz tog područja, seljaci bi ga odmah ubili.

Nakon izložbe u Berlinu došao je 2. svjetski rat. Pri tome prvih ratnih godina aktivnosti oko evidencije trofeja divljači u Hrvatskoj nisu stale (ZORIČIĆ, 1941.). Naime, ondašnji ministar šumarstva i rudarstva odredio je da se rogovlje svih jelena odstrijeljenih tijekom jedne godine imaju dostaviti povjerenstvu za ocjenu. To su povjerenstvo činili ing. Slavko Lovrić (nadstojnik odsjeka za lov), Benak Šandor, ing. Chylak Roman, ing. Ivo Čeović (kasnije je predavao lovstvo na Šumarskom fakultetu u Zagrebu), Lambert Krišković, dr. Milan Marinović i dr. Milovan Zoričić. Te je godine ocijenjeno 18 trofeja te još jedan kojem se nije znao točan datum i godina odstrela. Jeleni su stečeni u podravskim lovištima (kraj Virovitice, Slatine, Donjeg Miholjca, Osijek) te kraj Požege i Vukovara. Godine 1941. poslan je također apel o besplatnom ocjenjivanju trofeja (ZORIČIĆ, 1942b), ali nije poznato koliko se lovaca odazvalo.

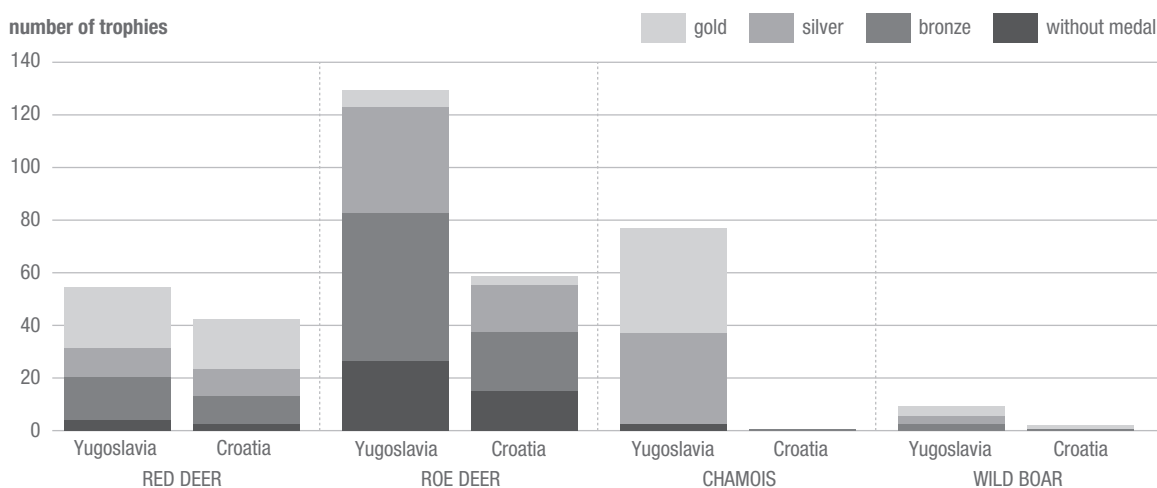
Iako je 2. svjetski rat u Europi završio sredinom 1945. godine, osam godina nakon njegova završetka (točnije 1953.) održana je u Zagrebu regionalna (za nas je to bila nacionalna) izložba lovačkih trofeja (Tab. 7.). Sudeći prema broju članaka u *Lovačkom vjesniku*, za organizaciju izložbe bio je zadužen ondašnji kustos lovačkog muzeja u Zagrebu i međunarodni ocjenjivač trofeja Lazar Raić. Raić je, poučen iskustvima prijašnjih lovačkih izložbi u nas i u Europi, postavio koncepciju izložbe (RAIĆ, 1953a). Ona je trebala prikazati kompletan sukus lovstva, poput diorama, dermoplastičnih preparata, lovnotehničke objekte (modele ili čak stvarne objekte u naravnoj veličini). Međutim, čini se da je izložba bila ograničena prostorom jer je u dva navrata apelirao na potencijalne izlagače da ne trpaju izložbene prostore nepotrebnim eksponatima (RAIĆ, 1953b, 1953c). Za razliku od ostalih izložbi ovdje se doslovno pratio njen odjek. Naime, zabilježeno je da je, u malo više od dva tjedna, koliko je trajala, izložbu posjetilo 14.000 ljudi, od toga su polovicu posjetitelja činila djeca i studenti koji su dolazili organizirano školom. Iako se ova brojka čini velikom, RAIĆ (1953d) navodi kako je ona zapravo bila loše posjećena jer velik dio lovaca nije za nju pokazivao interes. Zbog toga se ista izložba ponovila u jesen iste godine (Tab. 7.). Međutim, s današnjega gledišta teško je vjerovati da bi neku lovačku izložbu koja se održava u Hrvatskoj moglo posjetiti 7000 djece, poglavito sa svojim nastavnicima. Osim toga RAIĆ (1953e) navodi kako su lovišta u Podravlju i dijelom u Posavini kakvoćom i količinski dosegla predratno stanje. Ovo treba uzeti s rezervom jer je poznato da se fondovi jelenske divljači dosta sporo oporavljaju.

Treća međunarodna izložba u Düsseldorfu bila je povjerena dvojici ljudi koji su organizirali izložbu i u Berlinu 1937. To su bili Ulrich Scherping i Samel Schmincke. Tadašnji Lovački savez FNRJ formirao je izložbeni odbor sa sjedištem u Zagrebu. Izložbeni prostor FNRJ-a u Düsseldorfu iznosio je 500 m² (RAIĆ, 1954.). Na njemu je izloženo 355 trofeja, od čega je 106 bilo iz Hrvatske. Udio hrvatskih trofeja na izložbi može se vidjeti na Grafikonu 3. i 5., a iznosio je 6% (računa se samo ona vrsta divljači ostalih zemalja koja se mogla odstrijeliti i u Hrvatskoj). RAIĆ (1954.) navodi da su se na izložbi nagrađivali samo trofeji živih lovaca, što opet nije u redu jer je trofej priznanje lovišta, a ne lovca. Nakon izložbe ANDRAŠIĆ (1954.) je načinio analizu svih izloženih trofeja te zaključio da iako je ondašnja Jugoslavija dominirala trofejnom snagom eksponata, ipak je nedostajao njen glavni rival - Mađarska.

Hrvatska je u sklopu ondašnje države bila redoviti izlagač na svim analiziranim izložbama (Tab. 2.). Na međunarodnoj izložbi trofeja u Češkim Budejovicama 1976. godine (ANON.,

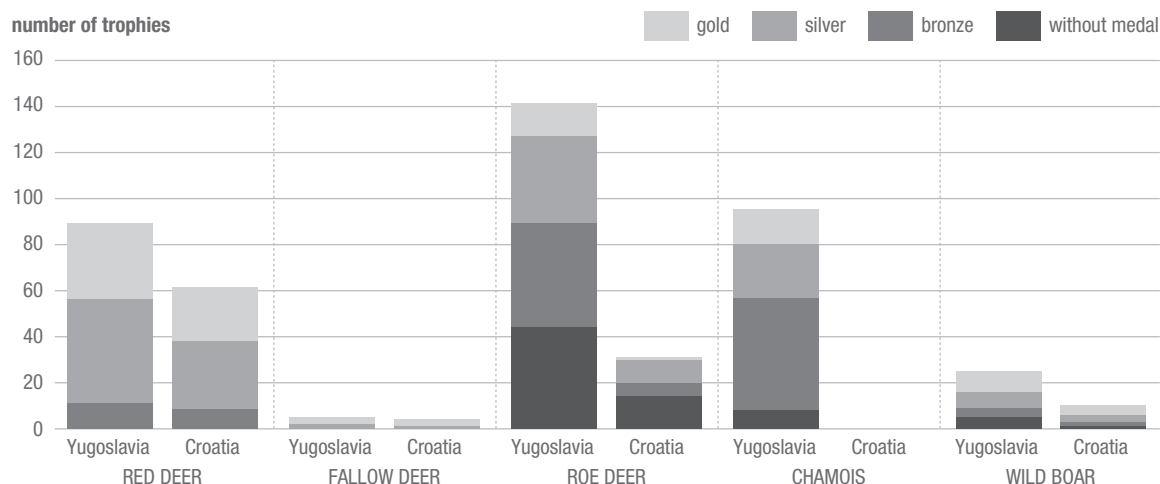
Grafikon 3. Udio hrvatskih trofeja na međunarodnim i svjetskim izložbama trofeja
Fig. 3 Portion of Croatian trophies on international and world hunting exhibitions

Grafikon 4. Odnos trofeja Jugoslavije (zajedno s Hrvatskom) i Hrvatske izloženih na međunarodnoj lovačkoj izložbi u Berlinu 1937. godine

Fig. 4 The ratio between number of exhibited trophies between Yugoslavia (including Croatia) and Croatia on international hunting exhibition in Berlin, 1937

1976b) Jugoslavija nije sudjelovala pa tako niti Hrvatska. Sudjelovale su Češka, Slovačka, Bugarska, Rumunjska, Mađarska i bivši SSSR. Međutim, trofeji iz naše zemlje izlagani su na obje svjetske izložbe - Budimpešta 1971. i Plovdiv 1981. (BOTEV I SUR., 1981.), a isto tako i na međunarodnim izložbama koje ovdje nisu analizirane, a to su: Firenca - 1964., Udine - 1976., Marseille - 1977., Bukurešt - 1978., Nitra - 1980. i Nürnberg - 1986. (FRKOVIĆ I SUR., 2006.). Pri tome treba istaknuti izložbu u Budimpešti održanu 1996. godine. Naime, to je prva međunarodna lovačka izložba na kojoj je Hrvatska nastupila samostalno. Na toj je izložbi Hrvatska izložila 58 trofeja sve krupne divljači (jelen obični, jelen lopatar, srnjak, muflon, divokoza, divojarac, vepar, smeđi medvjed - lubanja i krzno, vuk - lubanja i krzno i ris /Lynx lynx L./ - lubanja i krzno), od sitne trofejne divljači krzno divlje mačke. Na njoj

Grafikon 5. Odnos trofeja Jugoslavije (zajedno s Hrvatskom) i Hrvatske izloženih na međunarodnoj lovačkoj izložbi u Düsseldorfu 1954. godine

Fig. 5 The ratio between number of exhibited trophies between Yugoslavia (including Croatia) and Croatia on international hunting exhibition in Düsseldorf, 1954

je, nakon izmjere, proglašen novi prvak Hrvatske - kljove vepra stečene u Perušiću, 1995. godine, a iznosile su 149,25 točaka te krzno vuka, odstrijeljenog 1993. godine (godinu dana prije micanja vuka s popisa divljači i njegove potpune zaštite) u Snježniku, a ocijenjeno je sa 157,14 točaka. Oba ova vrhunska trofeja bila su i prvaci spomenute izložbe.

Iz Grafikona 3. vidljivo je kako se tijekom različitih lovačkih izložbi broj trofeja iz Hrvatske kretao od 0,42% (Brno `85.) do 21,2% (Novi Sad `67.), odnosno kako je ona u Novome Sadu praktički bila na nacionalnoj razini, onda se maksimalni udio može uzeti 6,28% (Budimpešta `96.).

Promatra li se udio trofeja po broju divljači, tada se zapravo dobije uvid u vrste kojima je Hrvatska na tržištu u lovnome turizmu konkurentna zemljama u regiji. To je nedvojbeno jelen obični, jelen lopatar, muflon i smeđi medvjed. Iz Grafikona 3. može se vidjeti kako se udio trofeja jelena običnog tijekom analiziranih izložbi kretao od 0,17% (Nitra `90.) do 50,86% (Novi Sad `67.), odnosno 16,01% (Düsseldorf `54.). Promatrajući Grafikone od 4. do 9., može se vidjeti kako je izložbeni materijal jelena običnog iz Jugoslavije činilo više od 60% eksponata iz Hrvatske. Kod eksponata muflona taj se udio kretao od 90 do čak 100% (Brno `85.).

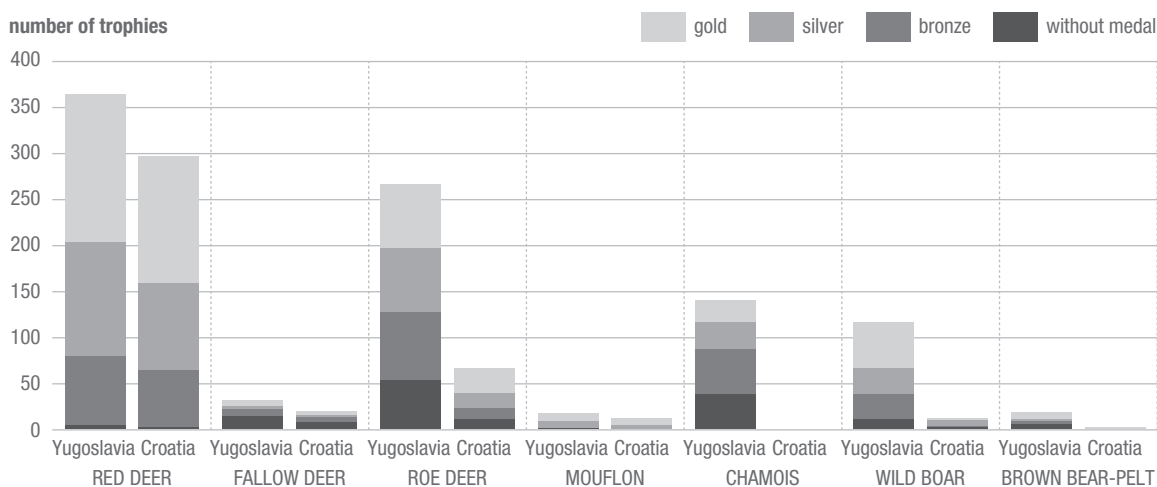
Glede jelena lopatara Hrvatska pokazuje svojevrstu stagnaciju jer je postao neatraktan za gosta turista, dok kod muflona jedan padajući trend ne traži detaljnije objašnjenje. Naime, najmanji udio trofeja muflona iz Hrvatske bio je na izložbi u Brnu i Nitri, a zna se da su i Češka i Slovačka najjači uzgajivači muflona u Europi.

Rasprava - Discussion

Lovstvo kao i ostale privredne grane mora počivati na kriteriju održivosti. Promatrajući svaku lovačku izložbu za sebe, teško se može dobiti uvid u to koja zemlja ima bolje organizirano lovstvo. Međutim, napravi li se presjek, odnosno analizira nekoliko izložbi, tada je ovakav uvid puno jasniji. Analizirajući napise, odnosno komentare nekih naših lovnih stručnjaka glede tadašnjih jugoslavenskih eksponata na međunarodnim i svjetskim izložbama, vidi se kako nakon Düsseldorfa i Novog Sada tadašnja država nije polučila neki veći uspjeh. Ovo osobito vrijedi za svjetsku izložbu u Budimpešti (STAŽIĆ, 1971.). Kao jedan od ključnih nedostataka napominje se izlaganje onih trofeja koji su već izloženi na prijašnjim izložbama (HANZLOVSKY, 1971.; ŠABIĆ, 1971.; STAŽIĆ, 1978.).

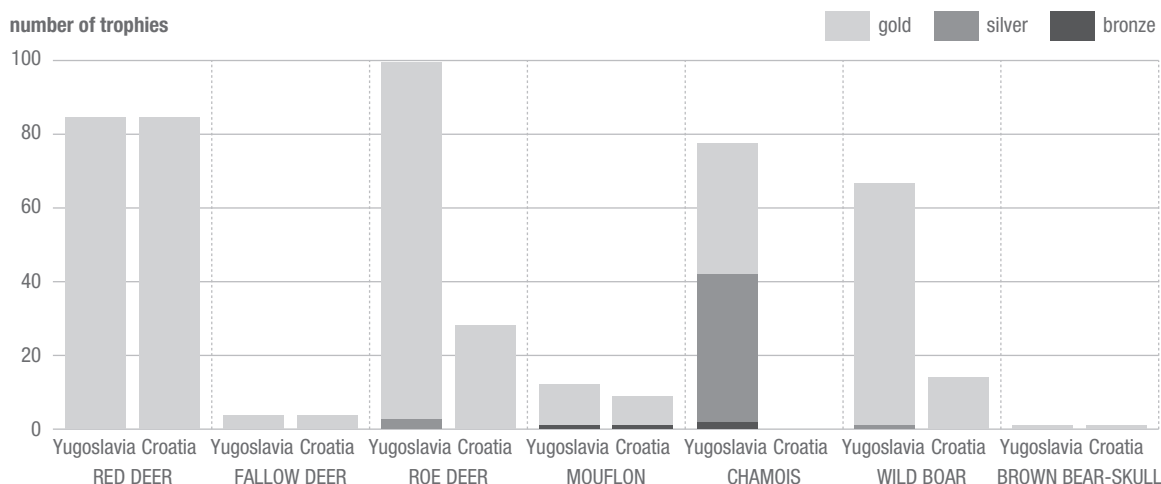
Što se tiče trofeja izloženih na svjetskoj lovačkoj izložbi u Marseilleu, 1977. godine (DARABUŠ, 1977.), iako je Jugoslavija tada izložila najviše trofeja (304), može se prokomentirati da se dosta trofeja ponavljalo. Međutim, iz Hrvatske je izloženo dosta trofeja stečenih nakon 1971. godine što je, zapravo, dokaz kontinuiteta i kvalitete gospodarenja u našoj zemlji. HANZLOVSKY (1971.) pri opisu izložbenog prostora Jugoslavije u Budimpešti 1971. navodi kako je cijeli paviljon bio u znaku jelena iz Belja te izražava nezadovoljstvo što nisu bili izloženi jelenski trofeji iz ostalog dijela panonske Hrvatske (Podravina, Međimurje).

Nedvojbeno je da je jelen obični svojevrsan »brand« hrvatskog lovstva. Na svim izložbama na kojima je Hrvatska sudjelovala zastupljeni su bili jeleni iz njenog panonskog dijela, a napose iz Baranje, odnosno istočne Hrvatske. Naime, i posljednje analize zastupljenosti jelenskih trofeja u Hrvatskoj pokazale su potpunu dominaciju Osječko-baranjske županije (DEČAK, 2009.). Osim toga, na recentnoj svjetskoj rang-listi trofeja jelena običnog najjači trofej iz Hrvatske nalazi se na 13. mjestu, a stečen je 2003. godine u Garjevici i ima 261,81 točku (FRKOVIĆ, 2006.). Najjači trofej jelena običnog u svijetu je stečen u Bugarskoj (lovište Silistri, 1988. godina, 273,60 točaka). Na toj ljestvici do 13. mjesta, na kome je naš trofej, izmjenjuju se

Grafikon 6. Odnos trofeja Jugoslavije (zajedno s Hrvatskom) i Hrvatske izloženih na međunarodnoj lovačkoj izložbi u Novom Sadu 1967. godine

Fig. 6 The ratio between number of exhibited trophies between Yugoslavia (including Croatia) and Croatia on international hunting exhibition in Novi Sad, 1967

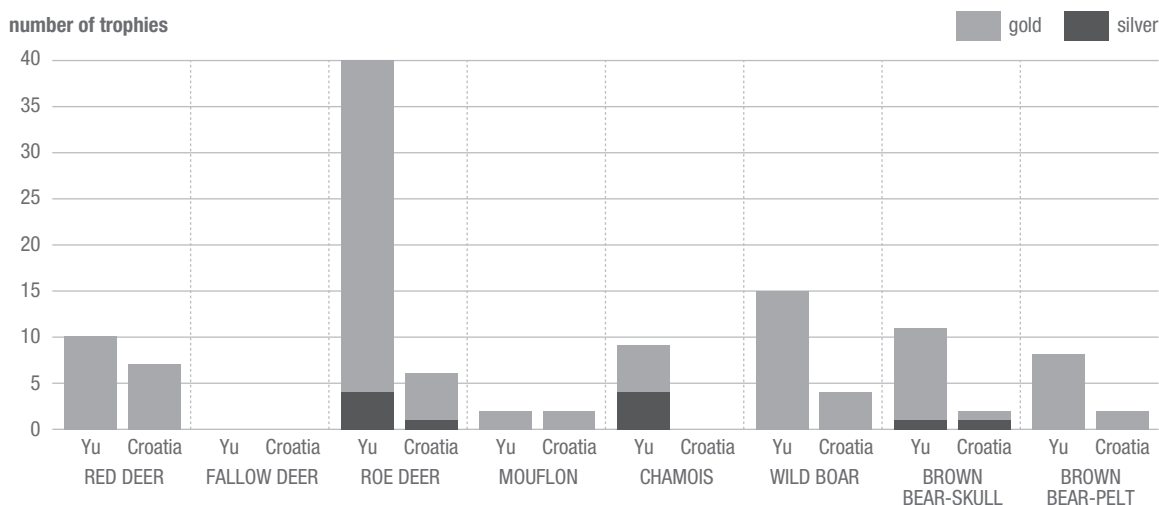
Grafikon 7. Odnos trofeja Jugoslavije (zajedno s Hrvatskom) i Hrvatske izloženih na svjetskoj lovačkoj izložbi u Budimpešti 1971. godine

Fig. 7 The ratio between number of exhibited trophies between Yugoslavia (including Croatia) and Croatia on international hunting exhibition in Budapest, 1971

Bugarska, Austrija (2. mjesto, lovište Sonnschien, 1997. godina, 272,57 točaka), Mađarska (3. mjesto, lovište Karapanca, 1986. godina, 271,00 točka), Njemačka (4. mjesto, lovište Jerzbek, 2002. godina, 270,72 točke) i Rumunjska (9. mjesto, lovište Gurghiu, 2003. godina, 264,51 točka). To su i prvaci tih zemalja, dok međuprostore popunjavaju vrlo jaki trofeji ponovno Mađarske i Bugarske.

Na Grafikonima 4. do 9. može se vidjeti kako je Hrvatska u ondašnjoj državi imala relativno malen udio divokoze. Ovo ne čudi jer je već spomenuto kako je ona u Hrvatsku proširena zahvaljujući naporima lovaca (reintrodukcija). Međunarodna izložba u Zagrebu, održana 1981. godine, predstavljala je preokret u gledištu uzgoja šupljorožaca (*Bovidae*) u nas. Prvi put nakon gotovo 100 godina izloženi su trofeji divokoze stečeni u Hrvatskoj, i to prije svega na području Biokova, a zatim na području Velebita. Uzrok tomu bila je reintrodukcija divokoze u Hrvatsku. Godine 1964. divokoze su ponovo naseljene na Biokovo (Grubešić, 2007.). O tome kako se populacija brzo razvijala svjedoči i katalog lovačkih trofeja iz 1981. godine gdje je na izložbi od ukupno 63 izložene kuke divojarca (koze se nisu lovile) čak njih 62 bilo s područja Biokova (58 kuka) i Zagvozda (4 kuke). Još uvijek nije jasno zbog čega se populacija te divljači na Velebitu razvijala tako sporo iako je od 1960. pa do kraja 70-ih godina ona naseljavana u nekoliko navrata. Treba imati na umu da su trofeji divokoze (kuke) iz Hrvatske prije izložbe u Zagrebu 1981. godine zadnji put izloženi također na izložbi u Zagrebu, i to dvije kuke stečene u Svetom Jurju kraj Senja 1893. i 1895. godine (ANON., 1937a). Od te dvije kuke samo je ona iz 1895. godine izložena na međunarodnoj lovačkoj izložbi u Berlinu 1937. godine (ANON., 1937b) te je tamo ocijenjena sa 114,7 CIC točaka i dobila je II. međunarodnu nagradu (to bi danas odgovaralo srebrnoj medalji). Kao odstrelitelj u katalog je upisan ing. Artur Malbohan.

Možda najveći skok u Hrvatskoj pokazuje trend uzgoja muflona. Do 60-ih godina muflon se uzgajao samo na jednom lokalitetu u Hrvatskoj - Brijunima. Koncem 60-ih godina

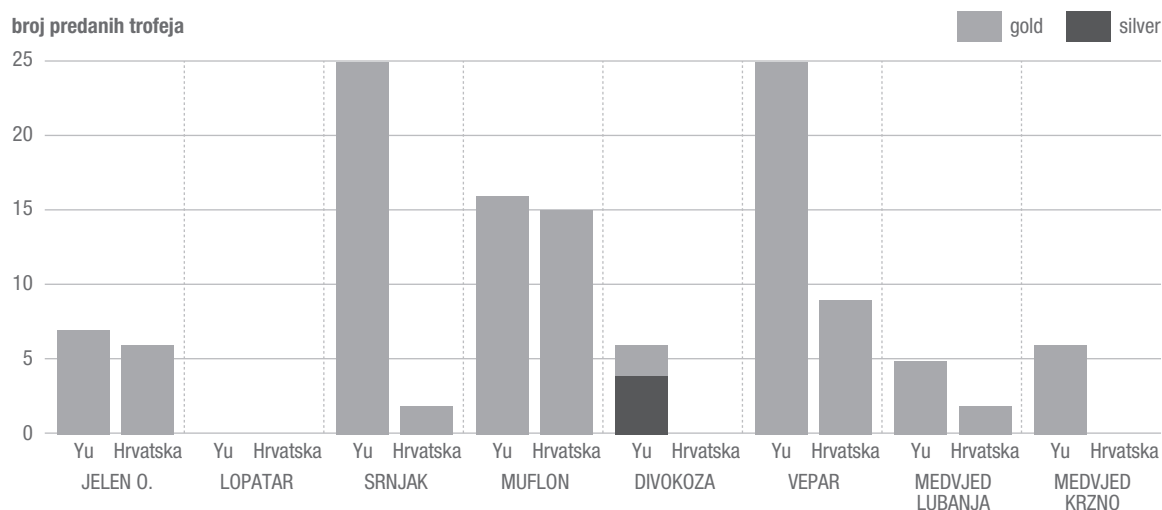
Grafikon 8. Odnos trofeja Jugoslavije (zajedno s Hrvatskom) i Hrvatske izloženih na međunarodnoj lovačkoj izložbi u Brnu 1985. godine

Fig. 8 The ratio between number of exhibited trophies between Yugoslavia (including Croatia) and Croatia on international hunting exhibition in Brno, 1985

(GRUBEŠIĆ I KRAPINEC, 2000.) muflon se s Brijuna masovno unaša u pojedine dijelove panonske (Garjevica, Psunj, Kunjevci, Petrova gora), gorske (Delnice) i, što je osobito važno, sredozemne Hrvatske (Novi Vinodolski, Čavle, Senj, Jablanac, Dugi otok, Ploče, Pelješac, Hvar, Mljet) i već nakon nepunih 20 godina unašanje ove divljači u sredozemni prostor pokazalo je gospodarsku opravdanost. Odonda pa do danas Hrvatska je među vodećim zemljama u uzgoju muflona. Možda će se na prvi pogled činiti da je to Češka jer na rang-listi svjetskih trofeja prvih sedam trofeja su iz te zemlje, ali to treba uzeti s rezervom jer se kod nas muflon uzgaja u otvorenim lovištima, dok je tamo uglavnom u uzgajalištima (FEUEREISEL i KOUBEK, 2003.). Zapravo, tip uzgoja nije primjereno uspoređivati ni s kojom kontinentalnom zemljom (Slovačka, Mađarska, Bugarska, Njemačka, Austrija) jer se kod nas muflon uzgaja na relativnom velikom prostoru u potpuno prirodnim uvjetima. Na rang-listi svjetskih trofeja Hrvatska je od 2009. godine otprilike na 20. mjestu s muflonom stečenim na otoku Rabu u državnom lovištu broj VIII/6 »KALIFRONT« sa 237,25 točaka (ANON., 2009.). Od zemalja koje uzgajaju muflona ispred nas su (Frković, 2006.) Češka (246,20 točaka - lovište Židlochovice, odstrijeljen 1996. godine), Mađarska (240,75 - lovište Bajna, odstrijeljen 2004. godine), Bugarska (240,05 - lovište Razgradskaja, odstrijeljen 1986. godine) i Austrija (239,15 točaka - lovište Bad Müllacken, odstrijeljen 1986. godine). Osim Češke sve ostale zemlje imaju samo jednog muflona jačeg od našeg, a Češka čak 17 muflonskih trofeja.

Iduća vrsta trofejne divljači u Hrvatskoj koja sve više dobiva na značenju jest smeđi medvjed. Dok su na izložbi u Düsseldorfu od devet izloženih trofeja smeđeg medvjeda (niti jedan nije ocijenjen) samo dva bila iz Hrvatske (jedan stečen na Ličkoj Plješivici, a drugi na Velebitu), to je do kraja 90-ih godina Hrvatska postala respektabilna u uzgoju te vrste, što se može vidjeti i iz Grafikona 3. Međutim, analiziraju li se podaci s izložbi, može se vidjeti kako je već u Novom Sadu Hrvatska imala prvaka ondašnje Jugoslavije u krznu medvjeda običnog (340,10 točaka), dok je najjačeg medvjeda na izložbi imala Rumunjska (381,21 točka). Ovo

Grafikon 9. Odnos trofeja Jugoslavije (zajedno s Hrvatskom) i Hrvatske izloženih na međunarodnoj lovačkoj izložbi u Nitri 1990. godine

Fig. 9 The ratio between number of exhibited trophies between Yugoslavia (including Croatia) and Croatia on international hunting exhibition in Nitra, 1990

rivalstvo između Rumunjske i Hrvatske (odnosno Jugoslavije) očitivalo se kroz sve izložbe trofeja. Današnji prvak Hrvatske ocijenjen je sa 488,11 točaka (stečen je 2004. godine u lovištu Risnjak), dok je prvak svijeta krzno medvjeda iz Rumunjske, stečeno još davne 1983. godine u lovištu Hargitha, i iznosi za nas gotovo nedostižnih 687,79 točaka.

Ništa bolje nije niti s lubanjom smeđeg medvjeda. Prvak Hrvatske, odstrijeljen 2004. godine u lovištu Višnjevica (Gorski kotar), ima 62,60 točaka, dok je najjača lubanja smeđeg medvjeda na svijetu ona s Kamčatke, stečena 1992. godine, a ima 70,32 točke, što je za nas opet nedostižno. Promatra li se svjetska lista trofeja, od prvih 12 mjesta njih 10 zauzima Rumunjska. Od ostalih zemalja u tom rangu su Rusija (Kamčatka, 657,34 točke, odstrijeljen 1988.) i 7. mjesto Bosna i Hercegovina (Bugojno; 613,44 točke). Dalje se izmjenjuju Bosna i Hercegovina, Slovenija, Crna Gora (lovište Komovi), dok se krzno našeg medvjeda nalazi tek ispod 35. mjesta. Međutim, u svim zemljama s kojima se uspoređujemo (osim Crne Gore, u kojoj je to jedini visoko kapitalni medvjed) spomenuti su medvjedi stečeni do početka 90-ih godina, dok se kod nas može uočiti neprestani kontinuitet u povećanju trofejnih vrijednosti.

Međutim, po odstrelnoj kvoti Hrvatska je dosta visoko. Prema istraživanjima MAJNARIĆA (2007.), samo se u Gorskom kotaru, u razdoblju od lovne godine 1997./1998. do 2002./2003., prosječno godišnje odstrijelilo 28 grla ove divljači. Činjenica je da trofejne vrijednosti medvjeda u Hrvatskoj iz godine u godinu rastu te da ova vrsta sve više širi svoj areal (MAJNARIĆ, 2009.; HUBER I SUR., 2008.). Čini se da bi Hrvatska u dogledno vrijeme mogla dati i bolje trofeje od susjednih zemalja.

Međutim, činjenica je da je nakon izložbe u Berlinu 1937. u Hrvatskoj stečeno relativno malen broj kapitalnih srnjaka. Iako je već na izložbi u Novom Sadu 1967. godine izložen trofej srnjaka stečen u Hrvatskoj (Tounjski Krpel) 1959. godine (183,15 točaka). On je već na izložbi u Budimpešti nadmašen od trofeja iz Mađarske (Tablica 8.), i to za 10,65 točaka (lovište Szajol, 1969. godina, 193,80), što je u trofejistici jako puno. Tom je trofeju pridavana velika pozornost,

Tab. 8. Prikaz izlagača i broja izloženih i ocijenjenih trofeja na Prvoj općoj lovačkoj izložbi trofeja u Zagrebu 1925. godine / Exhibitors and number of exhibited and measured trophies on First commonly hunting exhibitions in Zagreb in 1925

Country	No. Exhibitor	Roe deer	Red deer	Fallow deer	Wild boar	Chamois (female)	Chamois (male)	Mouflon	Brown bear
Croatia	1. Milan Kell	6							
	2. Mate Zuvičić	10							
	3. Josip Kuncz	35							
	4. Milovan Zoričić	13	5						
	5. Makso Brausil	172							
	6. Kornelius Zwilling	14							
	7. Grof Pavao Drašković	26	2	2					
	8. Julij Boenel	4							
	9. Valerijan Žiga	7							
	10. Ivan bar. Ožegović	28							
	11. Franjo bar. Ottenfels	19							
	12. Grof Aladar Jankovich	14							
	13. Antun pl. Mihalovich	10	8						
	14. Grof Miroslav Kulmer	8							
	15. Mile Kramarić	20	2						
	16. Rikard Schmidinger	51	2						
	17. P. Wittmann	13	1					1	
	18. Slavko Šneller	10							
	19. Drag. Czernizky	6							
	20. Carnelo pl. Zajc	47	1				1		
	21. Braća Borovnik	8	1						
	22. Hrv. Lovački klub "Šljuka" Zagreb		1						
	23. Sresko lovačko udruženje, N. Gradiška		2						
	24. Jaroslav Šugh	3	3	1					
	25. Albert Bois de Chesne, vlastelinstvo Cernik, Šnjegavić		5			5			
	26. Lovačko društvo Brezovica, Sisak	1	3						
	27. Albert Kuschel	22							
	28. Ferdo barun Gussich	10							
	29. Josip Korenčić	20							
	30. Igálffy pl. Imbro	2	1						
	31. Grof Josip Bombelles	73	8	3					
	32. Dr. Vuk pl. Vuchetich	91	16	12				1	
	33. A. Bar. Rukavina	7	4	1					
	34. Državno dobro Belje	10	16		2				
	35. A. Koegl	8	5						
	36. U. Coronelli	5	9						
	TOTAL CROATIA	773	95	19	7	0	1	2	
	TOTAL OTHERS	464	53	1	3	118			3
	ALL TOGETHER	1237	148	20	10	118	1	2	3

što se može i razabrati jer je izlagan na nekim izložbama nakon Novog Sada (Budimpešta 1871, 1896; Plovdiv 1881), u Hrvatskoj je stečen nešto jači srnjak tek 2001. godine (Baranjsko Petrovo Selo, 192,65 točaka). Trenutačno je prvak Hrvatske srnjak odstrijeljen u lovištu XIV/20 »PODRAVLJE«, 2008. godine (ANON., 2009.), ali i ono je ispod 200 točaka (točnije 196,98 točaka). Naime, ovo je nužno napomenuti jer je najjače rogovlje srnjaka stečeno u Švedskoj u lovištu Widsköflei, 1983. godine, i ocijenjeno je sa 246,90 točaka (FRKOVIĆ, 2006.). O lošoj trofejnoj strukturi srnjaka govori još i ZORIČIĆ (1937c) nakon izložbe u Berlinu, ali i ANDRAŠIĆ (1982.) nakon izložbe u Zagrebu 1981. te ističe važnost uzgojnog odstrela u gospodarenju ovom divljači.

Za kljove vepra vrijedi drugo pravilo. Na divlju svinju u nekadašnjoj Autro-Ugarskoj nitko nije gledao blagonaklono. Štoviše, zbog velikih šteta na poljoprivrednim površinama ukazom Marije Terezije, još u 18. stoljeću, divlje svinje su se mogle uzgajati samo u ograđenim lovištima pa su ubrzo istrijebljene u cijeloj monarhiji. Na jugoslavenskim izložbenim prostorima tijekom niza izložbi dominirale su kljove iz Bosne i Hercegovine, Slovenije, a daleko manje iz Hrvatske. Svejedno, ovo je samo dokaz kako su i Slovenija i Hrvatska bile u sastavu ondašnje monarhije, a uspjele su vrlo brzo uzgojiti tu divljač (čak i u kapitalnim trofejima) u otvorenim lovištima. Ako se pogleda lista 43 najjača trofeja vepra stečena u Hrvatskoj, može se uočiti kako su od 70-ih godina naovamo odstreljivani kapitalni veprovi čije su kljove premašivale 130 točaka. Međutim, oni su vrlo rijetko, odnosno u vrlo malom broju bili izlagani na izložbama. U Tablici 9. vidljivo je kako su tek na izložbi u Budimpešti 1996. godine izložene kapitalne kljove iz Hrvatske stečene u Perušiću 1995. godine (252,45 točaka). Isti trofej na svjetskoj rang-listi trofeja zauzima deveto mjesto. Za usporedbu, najjače kljove u svijetu stečene su u lovištu Budakeszi, u Mađarskoj, 2003. godine, a ocijenjene su sa 162,85 točaka. Ispred kljova iz Hrvatske na rang-listi su kljove iz Bugarske, Slovačke, Rumunjske, Poljske, Bjelorusije i Rusije.

Generalno, ako bi se povukao rezime najjačih trofeja neke zemlje, tada se može reći da primat u uzgoju muflona ima Češka, jelena običnog Mađarska i Bugarska, a medvjeda Rumunjska. Međutim, u usporedbi sa svim ovim zemljama Hrvatska je relativno mala zemlja, ali se kroz ovu načinjenu analizu pokazalo da se u njoj mogu steći trofeji većeg broja europske trofejne divljači. Primat u uzgoju svakako trebaju imati jelen obični i smeđi medvjed.

Kod komentiranja izložbe održane u Leipzigu 1930. godine, nužno se zadržati na načinu prezentiranja u mađarskom izložbenom prostoru. Naime, poznato je da je nakon Prvoga svjetskog rata ova zemlja ostala bez većeg dijela površine na kojoj se rasprostirala. Upravo iz tog razloga u središnjem dijelu njenog izložbenog prostora bila je izložena karta s oznakom granice prije (Nagymagyarország = velika Mađarska) i poslije Trianona (Megcsönikitott Magyarország = okljaštrena Mađarska). Na navedenim zemljovidima označena su mjesta na području velike Mađarske gdje su prije Prvoga svjetskog rata stečeni vrhunski trofeji. To su sada područja novih država: Češke, Slovačke, Rumunjske, Hrvatske i Vojvodine. Nadalje, za jednog jelena odstrijeljenog 1911. godine pisali su da je stečen na Zagrebačkoj gori! To sve je izazivalo negodovanje posjetitelja i izlagača iz tih zemalja.

Slično, ali nešto manje naglašeno dogodilo se na međunarodnoj lovačkoj izložbi u Düsseldorfu (ANON., 1954b) kada su se u katalogu izložbe našli trofeji iz nekadašnjeg Njemačkog Carstva (istočna i zapadna Pruska, Šleska, Gdanjsk, dio Pomeranije).

Prema ZORIČIĆU (1937c), lovačka izložba u Berlinu 1937. godine bila je organizirana besprijekorno, a potrošena su i znatna novčana sredstva. Izložbu su posjetili i mnogi političari, među kojima i lord Halifax, te se smatra da je ta izložba dala povoda i za najvažnije političke razgovore onoga doba. Sam prostor izložbe bio je toliko velik da je posjetitelj trebao propješačiti 15 km kako bi pregledao sve što je bilo izloženo. U lovnom smislu izložba je dokazala potpunu superiornost Njemačke i u lovno-operativnom (trofeji) i u znanstvenom smislu (poster i znanstvenih dostignuća iz područja lovstva, iskaz vrijednosti divljači, odstrela i šteta).

Najveći broj vrsta europske divljači izložila je Poljska, zemlja duge lovačke tradicije. Mađarskim je eksponatima uvelike pridonio grof Drašković koji je na svom posjedu u Sellyu imao vrlo kvalitetno uzgajalište jelenske divljači koje je kasnije dosta skupo prodavao, bilo kao živu divljač ili u odstrelu, ZORIČIĆ (1938.). Mađari su na ovoj izložbi opet ponovili ispad iz 1930. u Leipzigu, što je, dakako, izazvalo negodovanje izlagača i posjetitelja. Primjerice, kao najbolji mađarski jelen izložen je onaj što ga je grof Drašković 1916. godine odstrijelio u Karpatima.

Da je lovstvo u Hrvatskoj bilo na visokoj razini, govori u prilog i činjenica da je Zoričić sudjelovao na skupštini u Pragu 1936. godine na kojoj se odlučivalo o sastavljanju formula za ocjenu trofeja. Treba naglasiti da je Jugoslavija na toj izložbi imala čak dva ocjenjivača trofeja, a oba su bila iz Hrvatske. To su bili dr. Alfons Šemper (inače po struci liječnik i kinološki sudac) i dr. Milovan Zoričić (po struci pravnik). Na izložbi je Šemper bio predsjednik povjerenstva za ocjenu rogovlja srnjaka, dok je Zoričić bio u povjerenstvu za ocjenu rogovlja jelena običnog. Treći je ocjenjivač trebao biti ing. Šušteršić iz Slovenije, i to u povjerenstvu za ocjenjivanje rogova (kuka) divokoze, međutim on je podnio ostavku. Ukupno je bio 31 ocjenjivač, a bili su razdijeljeni u povjerenstva za ocjenu trofeja pojedinih vrsta divljači (srnjak, jelen obični, vepar, divokoza i smeđi medvjed), i to iz Njemačke (8), Rumunjske (5), Austrije (4), Poljske (4), Čehoslovačke (3), Jugoslavije (2) te po jedan iz Belgije, Francuske, Nizozemske, Mađarske i Švedske.

Šemper je bio kvalitetan ocjenjivač. Naime, naši su trofeji bili objektivno ocijenjeni na saveznoj razini (on je bio glavni ocjenjivač na svim izložbama u nas) te nije bilo velikih razlika u ocjeni trofeja u Berlinu (ŠEMPER (1938a; 1938b)). Izuzetak su činili trofeji srnjaka, ali samo glede ocjene za boju (naši su srnjaci u prosjeku nešto svjetliji). Osim toga, na saveznom izložbama se, zbog opreza, nisu davale kvalitativne točke (ŠEMPER, 1937e) tako da su naši trofeji u Berlinu dobili višu ocjenu nego u domovini. Budući da Šemper nije ocjenjivao trofeje na saveznoj izložbi u Ljubljani, to su oni dosta odskakali u ocjeni na izložbi u Berlinu.

Šemper je dosta ozbiljno shvatio posao probiranja trofeja koji su se trebali izložiti na toj izložbi. Stoga velik broj tih trofeja nije izložen jer je procijenjeno da po točkama ne ulaze

u kapitalne trofeje². Ostale su zemlje izložile i kapitalne i nekapitalne trofeje te su neki izložbeni prostori bili dosta nabijeni eksponatima (ŠEMPER, 1938b). Generalno, ZORIČIĆ (1938.) naglašava, doduše za cijelu Jugoslaviju, ali bi se ovo moglo ticati i nas, da imamo dosta potencijala, odnosno da kod nas još uvijek ima velik broj kapitalnih trofeja koji propadaju ili se skrivaju jer većina lovaca nema kulturu njihova skupljanja (osobito kljove veprova). O našim potencijalima svjedočio je i bugarski izložbeni prostor gdje je istaknuto kako se tamo podižu lovišta ispuštanjem rasplodne divljači, a upravo je 1937. godine u Bugarsku poslan određen broj grla jelena običnog iz Hrvatske.

Iako je izložba u Berlinu imala karakter međunarodne izložbe, iz Tablice 1. je razvidno kako su na njoj sudjelovale i neeuropske zemlje. Osim toga, kolonijalne sile poput Nizozemske, Velike Britanije i Francuske izložile su trofeje afričke i azijske divljači stečene u svojim kolonijama. NINOV (2004.) navodi kako je na toj izložbi ukupno izloženo 2480 trofeja što je, zapravo, malen broj ako se uzme u obzir da je broj trofeja izloženih na međunarodnim lovačkim izložbama, koje su se održale u Brnu 1985., odnosno u Nitri 1990., bio 3927, odnosno 8998. Pri tome, po broju eksponata nije zaostajala niti međunarodna izložba trofeja održana u Zagrebu 1981. godine. Naime, iako su na njoj sudjelovale samo dvije zemlje (Jugoslavija i Mađarska), na njoj je ukupno izloženo 4808 trofeja, od čega je 4175 trofeja bilo iz Hrvatske, i to 4080 kapitalnih (FRKOVIĆ I SUR., 1981.). Razlog sudjelovanja samo dvije zemlje na izložbi u Zagrebu bio je taj što se iste godine u ožujku održala svjetska lovačka izložba u Plovdivu pa je za većinu zemalja izlagača ovo sudjelovanje bilo preskupo ili prenaporno.

Izložba u Novom Sadu pokazala je novu koncepciju u organizaciji. U sklopu nje su organizirani izložba akvarija i akvarijskih riba, izložba suvenira na temu lovstva, prikaz starog oružja, izložba žive divljači, izložba sportskog ribolova, sportske priredbe (gađanje glinenih golubova, streličarstvo, sportski ribolov), kinološke priredbe, filatelistička izložba na temu lova i ribolova, izložba lovačke i ribolovne opreme te međunarodni lovni filmski festival.

Sličnu koncepciju imala je i izložba u Budimpešti 1971. Slogan je bio »Očuvajući prirodu - čuvamo sebe«. Međutim, samo su zapadne zemlje davale naglasak zaštiti prirode, dok su istočne (socijalističke zemlje) važnost pridavale isključivo trofejima. Zapadna Njemačka je, primjerice, cijeli paviljon posvetila demonstriranju zaštite svoje industrijom uništene prirodne sredine. Osim toga, zapadne su zemlje izložile veliko etnološko blago (tapiserije, goblene, literaturu iz područja lovstva). Jugoslavija osim trofeja nije izložila ništa (HANZOVSKY, 1971.). Općenito, sve su izložbe održane od Berlina pa do danas imale koncepciju predstavljanja lovstva, a ne samo trofeja. Međutim, nakon njih uvijek ostaju samo trofeji. To se i upisuje u katalog.

Katalog izložbe sam za sebe ne znači ništa. Naime, podaci koji se u njemu nalaze obavezno se trebaju iskoristiti za analize. U prilog tome govore radovi ANDRAŠIĆA (1954., 1982.) te komisije ondašnjeg lovačkog saveza Jugoslavije (ANON., 1972., 1973.), ali i ostalih znanstvenika u svijetu (HROMAS, 1978.; MARKOV I PETROV, 1990.) koji su analizirali trofejne listove te načinili komparaciju kvalitete trofeja među zemljama izlagačima. Na svjetskoj izložbi

² Kapitalnost trofeja znači da oni po ocijenjenoj vrijednosti prelaze određeni broj točaka za koji je propisana dodjela zlatne, srebrne ili brončane medalje.

Tablica 9. Rang-lista pet zemalja s najjačim trofejima vepra (*Sus scrofa L.*) i muflona (*Ovis ammon musimon Pall.*) na međunarodnim i svjetskim lovačkim izložbama po lovištu i godini kada su stečeni / List of five countries with their high value trophy of wild boar (*Sus scrofa L.*) and mouflon (*Ovis ammon musimon Pall.*) exhibited on international and world hunting exhibitions

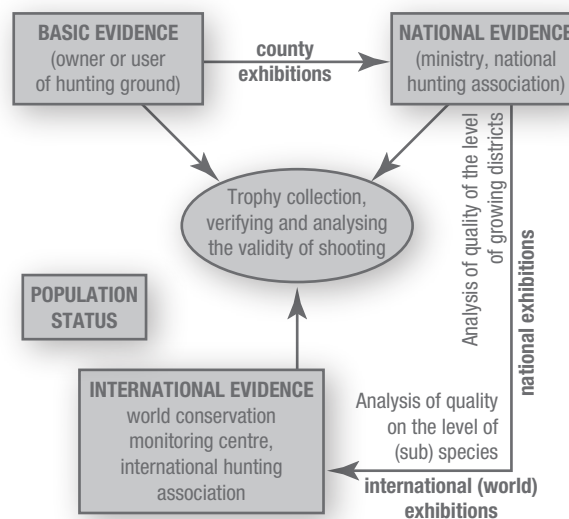
Wild boar					Mouflon				
No.	Points	Year	Hunting ground	Country	No.	Points	Year	Hunting ground	Country
Düsseldorf 1954.									
1.	130,50	1954.	Klekovača	BIH	1.	221,60	1943.	Opotschno	CZ
2.	130,40	1925.	Forêt d'Orleans	F	2.	219,60	1952.	Laubach/Hessen	D
3.	125,70	1927.	Munster/NSa.	D	3.	210,30	1935.	Lainz	A
4.	124,15	1947.	Kohfidisch	A					
5.	122,95	1953.	Fužine	HR					
Novi Sad 1967.									
1.	140,60	1963.	Brzegi Dolne	PL	1.	236,95	1957.	Chvállov	CZ
2.	137,65	1960.	Balsc-Margita	RO	2.	217,30	1962.	Otterbach	D
3.	133,20	1952.	Palota	SK	3.	213,90	1966.	Lipovica	SRB
4.	130,20	1964.	Gemenc	H	4.	213,60	1959.	Brijuni	HR
5.	129,80	1954.	Schlowe	D	5.	210,65	1963.	Hochalm	A
Budimpešta 1971.									
1.	142,30	1969.	Prokletije	Kosovo	1.	236,15	1970.	Zaječiny	CZ
2.	140,85	1967.	Holubla/Rzeszów	PL	2.	223,55	1970.	Rheinland-Pfalz	D
3.	137,95	1969.	Woden	BG	3.	219,15	1969.	Aldergebirge	CH
4.	136,80	1967.	Litva	LT	4.	217,90	1970.	St. Hubert	B
5.	135,75	1970.	Valko	H	5.	217,05	1971.	Brijuni	HR
Brno 1985.									
1.	150,30	1982.	Burgas-Burgas	BG	1.	234,25	1983.	Kamenice nad Lipou	CZ
2.	144,00	1978.	Ciornuleasa/Ilfov	RO	2.	229,10	1984.	Pelješac	HR
3.	136,60	1982.	Humenn/Handlová	SK	3.	222,00	1984.	Silistra/Iri Chisar	BG
4.	135,20	1983.	Ivánc	H	4.	219,80	1985.	Gyarmatpuszta	H
5.	133,70	1983.	Rogozno	HR	5.	219,10	1984.	Magdeburg/ Gardelegen	D
Nitra 1990.									
1.	142,80	1989.	Prienaj	LT	1.	245,40	1986.	Židlochovice, B eclav	CZ
2.	136,00	1986.	C.B.Talabira-lovac	RUS	2.	235,20	1985.	Eisenhüttenstadt	D
3.	135,70	1988.	Pomorze	PL	3.	234,40	1986.	Voden	BG
4.	135,30	1989.	V.Nemecké, Michalovce	SK	4.	229,10	1984.	Pelješac	HR
5.	131,40	1987.	Füzesabony	H	5.	213,35	1988.	Keszthely	H
Budimpešta 1996.									
1.	149,25	1995.	Perušić	HR	1.	252,45	1991.	LCR Termanec	CZ
2.	144,90	1995.	Szín	H	2.	233,80	1985.	Telki	H
3.	142,80	1989.	Prienai	LT	3.	227,80	1986.	Pelješac-Orebić	HR
4.	138,80	1981.	Krosno	PL	4.	215,70	1988.	Lazdijai	LT
5.	131,45	1987.	Lednice	CZ	5.	211,75	1993.	LD Most na Soci	SLO

u Budimpešti, održanoj 1971. godine (ANON., 1967.), za većinu eksponata dani su parametri ocjene, a za jelensku divljač i ocjena rogovlja po Nadlerovoj formuli po kojoj se ocjenjivalo prije 1937. godine. Stoga bi i danas svaki katalog s izložbe lovačkih trofeja trebao sadržavati i elemente izmjere trofeja jer to ima veliku znanstvenu i stručnu vrijednost. Međutim, svim spomenutim katalogima nedostaje jedan ključan podatak, a to je starost odstrijeljenoga grla!

Katalozi s lovačkih izložbi mogli bi poslužiti i kao podloga u društvenim, osobito politološkim istraživanjima. Naime, osim spomenutih parametara svi oni sadrže i ime i prezime odstrelitelja. Analizirajući spomenute kataloge s lovačkih izložbi, može se uočiti da je glavninu visoko kapitalnih medvjeda u Rumunjskoj krajem 70-ih i početkom 80-ih godina odstrijelio Nicolae Ceausescu, dok je u istom razdoblju u Bugarskoj Todor Živkov isto tako stekao ovelik broj vrhunskih trofeja jelena običnog. Iz kataloga s izložbe u Zagrebu, održane 1954. godine, koncem 40-ih i početkom 50-ih godina (ANON., 1954a) također je vidljivo kako je velik broj visokopozicioniranih političara u Baranji stekao vrlo visoke trofeje jelena običnog.

Proučivši kataloge lovačkih izložbi uočava se kako su neki trofeji nošeni s izložbe na izložbu. To definitivno nije svrha lovačkih izložbi. One bi trebale dati uvid u kvalitetu trofeja stečenih nakon posljednje lovačke izložbe. Već je napomenuto kako je u Hrvatskoj ocjena lovačkih trofeja zakonska obaveza za lovoovlaštenika (ANON., 2008.). Oni su prema zakonskim odredbama do 31. svibnja tekuće godine Hrvatskom lovačkom savezu dužni poslati evidenciju lovačkih trofeja na propisanom obrascu. Međutim, ta evidencija sadrži samo ime lovišta, ime lovca i trofejnu vrijednost. Izložbe trofeja, među ostalim, imaju zadatak da daju vizualan pregled trofeja. Budući da je uočeno da nema pada trenda u broju izlagača i broju izloženih trofeja, one bi se i dalje trebale održavati, i to prema shemi danoj na Grafikonu 10. Dakle, županijske bi se izložbe trebale održavati svake godine, a nacionalne i međunarodne svake desete. Jasno je da se na njima trebaju izlagati kapitalni trofeji (čak i abnormiteti, koji bi onda imali isključivo edukativnu svrhu). Jedino tako je moguće dobro verificirati svoja tehnološka dostignuća u uzgoju divljači, odnosno za zemlje kojima je lovstvo privredna grana, usporediti vlastite rezultate uzgoja divljači s rezultatima konkurentnih zemalja.

Dobra strana međunarodne lovačke izložbe u Berlinu je bila i ta što se na istome mjestu uspjelo skupiti trofeje divljači iz različitih dijelova Europe. Ovdje su stručnjaci uvidjeli kako postoje morfometrijske razlike između pojedinih provenijencija, ali nažalost još uvijek se za dodjelu medalja primjenjivala jednostrana ljestvica (ŽIVANČEVIĆ, 1954.). O tim problemima govori i ŠEMPER (1938.) jer

Grafikon 10. Shema praćenja kvalitete trofeja divljači preko lovačkih izložbi na različitim razinama
Fig 10 The monitoring scheme for trophy quality through hunting exhibitions and different levels

je uočeno da su naši srnjaci dosta lakši od onih iz istočne Europe, a jeleni iz Slovenije (naziva ih gorskim jelenima) također su manjih dimenzija od tzv. nizinskih jelena.

Tek je u travnju 1986. godine CIC izdao knjižicu s mjerilima za dodjeljivanje medalja za pojedine vrste trofeja. Naime, do tada su mjerila za dodjeljivanje medalja bila u nadležnosti organizacijskih odbora lovačkih izložbi (VARIČAK, 1997.). Tada je glede raspona medalja jelen obični podijeljen na četiri »podvrste«: obični (tu spadaju i naši jeleni), zapadni, škotski i norveški. Međutim, na svjetskoj izložbi u Budimpešti 1971. godine jeleni iz Belgije, Španjolske, Francuske i Velike Britanije su razvrstani kao »zapadni tip« (ANON., 1971.).

Dakle, s gledišta zoologije ovakve su međunarodne manifestacije predstavljale racionalizaciju u istraživanju morfologije životinjskih vrsta jer je na vrlo malome mjestu sakupljen vrlo velik i raznolik uzorak, koji je bio dovoljan da se ukaže na morfološke razlike u geografskim rasama pojedinih životinjskih vrsta.

Potrebno je naglasiti da su se lovačke izložbe na području sjeverne (Litva, Estonija, Finska), srednje (Češka, Slovačka, Mađarska, Slovenija i Hrvatska) i jugoistočne (Rumunjska, Bugarska i Srbija) Europe odvijale pod pokroviteljstvom CIC-a. Da bi se dobilo to pokroviteljstvo, izložba treba zadovoljiti sljedeće kriterije (KLJAJIĆ, 1997.):

- temeljno geslo izložbe trebalo bi biti zaštita divljači i staništa sa striktnim prikazima na tom polju, odnosno usklađivanjem interesa svih korisnika prostora;
- prikaz šteta od divljači koju ona čini i u šumi i na poljoprivrednim površinama;
- prikaz povijesnog razvoja lovstva;
- prikaz znanstvene i izdavačke djelatnosti;
- prikaz lovstva u ostalim granama ljudske djelatnosti (filatelija, numizmatika, umjetnost - glazba, likovna umjetnost, film);
- u program izložbe potrebno je uključiti i ostale grane lovstva kao što su kinologija i sokolarstvo;
- organizirati promidžbu i predstavljanje CIC-a;
- u izložbu uključiti turističke agencije, proizvođače i distributere lovačke opreme, oružja i sl.

Osim toga, lovački trofeji nikako ne bi smjeli zauzimati središnje mjesto na izložbi (FRKOVIĆ, 1997.), ali izložene trofeje mora verificirati i još jednom ocijeniti stručno (međunarodno) povjerenstvo, čija je ocjena trofeja i konačna, a u povodu izložbe mora se izdati katalog u kojem se moraju dati ocjene svih izloženih trofeja. Pri tome u katalog mogu ući i svi ili pojedini elementi ocjene trofeja.

CIC je lovačke izložbe razvrstao na tri osnovna ranga (KLJAJIĆ, 1997.):

- svjetska lovačka izložba;
- međunarodna lovačka izložba;
- nacionalna ili regionalna lovačka izložba.

Iako nije detaljnije određeno pregledom dostupnih kataloga lovačkih izložbi, može se zaključiti da na nacionalnim izložbama sudjeluje (izlaže) samo jedna država, na međunarodnim nekoliko država na području istog kontinenta, a na svjetskim izložbama sve zainteresirane zemlje svijeta.

Kroz ovaj rad i laiku bi bilo jasno da brojni analizirani trofeji nisu posljedica stihije nego lovne tehnologije i tradicije uzgoja divljači europskih zemalja. Rezultati izložbi definitivno idu u prilog zakupnom sustavu lovstva i pobijaju tvrdnje protivnika lova koji tvrde kako trofejni lov vodi postupno padu trofejnih vrijednosti.

Pogrešno je misliti da je svrha lovačkih izložbi proizvodnja svjetskih prvaka. Ovo napose ističu HELL i sur., (2008.) kada napominju kako problematika proizvodnje monstroznih trofeja duboko zadire u etičku sastavnicu čovjeka. Naime, nije moralno za potrebe društvene elite toviti jelene krepkim krmivima (u pravilu su to žitarice) kako bi se dobio monstrozni trofej, dok istovremeno s druge strane svijeta stanovništvo živi u neimaštini.

Zaključci - Conclusions

Na temelju iznesenih stavova može se zaključiti sljedeće:

Izložbe lovstva imaju dugu europsku tradiciju koja traje već više od 120 godina. Njihova uloga je sakupljanje trofejnog, umjetničkog, etnološkog i drugog izložbenog materijala koji se odnosi na lovstvo, sustavom kvantitativnih pokazatelja verificirati ispravnost odstrela izloženih trofeja, otkrivanje trofejnog potencijala pojedinog područja, edukacija i promidžba lovstva te novačenje lovaca.

U navedenim radovima koji su prikazivali lovačke izložbe nema puno podataka o broju posjetitelja. U budućnosti bi pri analiziranju kvalitete lovačkih izložbi osobito pažnju trebalo posvetiti broju posjetitelja, osobito djece, kako bi se i valorizirao uspjeh lovačke izložbe.

Najintenzivnije održavanje lovačkih izložbi bilo je od 60-ih do konca 90-ih godina, a nakon toga se smanjuje.

Tijekom godina održavanja lovačkih izložbi signifikantno je pao broj izlagača ($r=-0,48$; $p<0,05$), broj životinjskih vrsta čiji trofeji su izlagani ($r=-0,62$; $p<0,05$) te broj nekapitalnih trofeja ($r=-0,57$; $p<0,05$). Uzrok tome je nedefiniranost ranga lovačke izložbe.

Ako se u analizu uvrste samo međunarodne lovačke izložbe na kojima je izlagana samo europska divljač, tada se može reći kako je broj trofeja na izložbama više-manje bio isti. S druge strane, što je više trofeja izloženo, to je bio veći broj trofeja u srebrnoj ($r=0,97$; $p<0,05$), brončanoj ($r=0,96$; $p<0,05$) i zlatnoj ($r=0,89$; $p<0,05$) medalji.

U razdoblju od 1937. do danas ukupno je održano 26 međunarodnih lovačkih izložbi i dvije svjetske, sve pod pokroviteljstvom CIC-a. Hrvatska je sudjelovala na 13 međunarodnih (Berlin - 1937., Düsseldorf - 1954., Firenca - 1964., Novi Sad - 1967., Udine - 1976., Marseille - 1977., Bukurešt - 1978., Nitra - 1980., Zagreb - 1981., Brno - 1985., Nürnberg - 1986., Nitra - 1990., Budimpešta - 1996.) te obje svjetske izložbe (Budimpešta - 1971., Plovdiv - 1981.).

Hrvatska je prvi put svoje trofeje izložila na milenijskoj izložbi u Budimpešti 1896. godine. A otada pa do sredine 20-ih godina prošloga stoljeća okosnicu izlagača hrvatskih trofeja činilo je hrvatsko plemstvo i šumarski službenici.

Na izložbi lovstva u Budimpešti, održanoj 1996. godine, Hrvatska je prvi put u svojoj povijesti sudjelovala samostalno te čak imala prvaka izložbe - kljove vepra (149,25 točaka) i krzno vuka (157,14 točaka).

U razdoblju između dva svjetska rata jedino su hrvatski lovni stručnjaci iz bivše države bili međunarodno priznati ocjenjivači trofeja, od kojih je Milovan Zoričić sudjelovao na sastanku u Pragu 1936. godine, kada su se sastavile suvremene formule za ocjenjivanje lovačkih trofeja, a oba su bila u povjerenstvima za ocjenu srnjaka (Alfons Šemper, predsjednik tog povjerenstva), odnosno jelena običnog (Milovan Zoričić).

Iako je po površini mala zemlja, Hrvatska u lovnoj ponudi ima gotovo svu europsku autohtonu krupnu divljač (jelena običnog, jelena lopatara, srnjaka, divokozu, muflona, divlju svinju i smeđeg medvjeda). Pri tome glede kvalitete trofeja jelena običnog, muflona i smeđeg medvjeda može konkurirati gotovo svim zemljama.

Summary

The paper presents results of analysis content and conception of hunting exhibition from the end of 19th century until now. In middle Europe hunting exhibitions have a long tradition with continuity of 120 years. The roles of hunting exhibitions are: collecting of trophies, artistic, ethnological and other materials, with hunting themes, verifications of correctness of shooting the game on the basis of quantitative indicators, revealing of trophy potential of some areas, education and promotion of hunting and recruiting new hunters. In papers that are used for this article there is a few data about number of visitors on hunting exhibitions. In future especially attention must be dedicated on numbers of visitors, especially children, and this can be most important date about valorisation of exhibition efficiency. The most frequently hunting exhibition maintaining was from 60th to the end of 90th, and after that period the number of hunting exhibition decreased. During hunting exhibition maintaining significantly decreased the number of exhibitors ($r=-0,48$; $p<0,05$), the number of animal species whose trophies were exhibited ($r=-0,62$; $p<0,05$) and number of trophies that are not in medals ($r=-0,57$; $p<0,05$). The reason for this is undefined level of exhibition. When we analysed exhibitions with only European game species the number of exhibited trophies is same. On the other hand the number of trophies in silver ($r=0,97$; $p<0,05$), bronze ($r=0,96$; $p<0,05$) and gold ($r=0,89$; $p<0,05$) medals are higher what higher is number of exhibited trophies. From 1937 till nowadays there are 26 international and 2 world hunting exhibition was carried out under CIC sponsorship. From this number Croatian exhibit on 13 international (Berlin-1937, Düsseldorf-1954, Firenca-1964, Novi Sad-1967, Udine-1976, Marseille-1977, Bucharest-1978, Nitra-1980, Zagreb-1981, Brno-1985, Nürnberg-1986, Nitra-1990, Budapest-1996), and 2 world (Budapest-1971, Plovdiv-1981.) exhibitions. Creation exhibitors first time exhibit they trophies on hunting exhibition in Budapest in 1996. From this time to 1925 basis of exhibitors were Croatian aristocracy and forest officers. Hunting exhibition in Budapest, 1996 was specific because Croatia exhibit first time in its history independently. Moreover the highest trophy value of wild boar (149,25 CIC points) and wolf (157,14 CIC points) on the exhibition were from Croatian hunting grounds. Between two world wars Yugoslavia had two hunting experts, both of them from Croatia. First one (Milovan Zoričić) was engaged in Prague in 1936 when CIC created new formulas for trophy evaluations, and both of them were in Berlin in 1937,

on international hunting exhibitions. Alphons Šemper was president of border for roe deer antler measurement, and Milovan Zoričić was member of committee for evaluation of antlers of red deer stags. Although Croatia is small country its hunting tourism can offer almost all European big game (red deer, fallow deer, roe deer, chamois, mouflon, wild boar and brown bear). Respecting to results from investigated hunting exhibitions Croatian hunting brand is red deer, mouflon and brown bear.

Literatura - References

- ANDRAŠIĆ, D., 1954.: Što smo naučili u Düsseldorfu. Lovački vjesnik, 2:47-50.
- ANDRAŠIĆ, D., 1982.: Osvrt na Međunarodnu izložbu lovačkih trofeja u Zagrebu - Struktura ocjena jelenskih i srnećih trofeja. Lovački vjesnik, 1/2:6-7.
- ANON., 1925.: Katalog za lovačku izložbu, Exposition de la Chasse - Jagdausstellung, Paviljon A. Tipografija DD, Zagreb, 29 pp.
- ANON., 1937a: Katalog državne i savezne lovačke izložbe pod pokroviteljstvom Nj. Kr. Vis. Kneza Namjesnika Pavla u Zagrebu od 17. - 26. VII 1937. Zaklada tiskare narodnih novina, 30 pp.
- ANON., 1937b: Amtlicher Führer und Katalog zur Internationalen Jagdausstellung Berlin 1937, Ausstellungshallen am Funkturm, 3. bis 21. November. Reichsbund Deutsche Jägerschaft, Berlin, 460 pp.
- ANON., 1950a: Pravilnik o godišnjoj izložbi lovačkih trofeja. Lovački vjesnik, 6: 89.
- ANON., 1950b: I. Izložba lovačkih trofeja NR Hrvatske. Lovački vjesnik, 6: 89-90.
- ANON., 1954a: Prva lovačka izložba FNRJ u Zagrebu, od 27. VI. Do 11. VII. 1954. Tipografija, Zagreb, 28 pp.
- ANON., 1954b: Die Straße der Nationen (Hale P). 35-170 p. Iz: Anon., 1954: Internationale Ausstellung Jagd und Sportficherei, Düsseldorf 16. bis 31. Oktober 1954.
- ANON., 1967.: Međunarodna izložba lova i sajam lova i ribolova, 22.9. - 5.10. 1967. NIP »Forum«, Novi Sad.
- ANON., 1971.: Vadászati Világkiállítás. A kiállítás ideje: 1971 augusztus 27 - szeptember 30 - Trófea katalógus. Globus Nyomda, Budapest, 527 pp.
- ANON., 1972.: Stanje razvoja kvalitete trofeja lovne divljači prema podacima posljednjih izložbi. Lovački vjesnik 12:284-287.
- ANON., 1973.: Stanje razvoja kvalitete trofeja lovne divljači prema podacima posljednjih izložbi (2). Lovački vjesnik 1/2:2-8.
- ANON., 1976a: Zakon o lovstvu («Narodne novine» broj 25/76).
- ANON., 1976b: Katalog - Celostátní myslivecká výstava mezinárodní účasti. České Budjovice, 261 pp.
- ANON., 1977.: Pravilnik o trofejnom listu (Narodne novine, broj 4/77.)
- ANON., 1985.: Celostátní výstava myslivosti s mezinárodní účastí pod zaštitou CIC. Brno-Výstaviště, 401 pp.

- ANON., 1990.: Celoštátna pol'ovnická výstava s medzinárodnou účasťou pod zaštitou CIC. Nitra - vystavisko AX, 313 pp.
- ANON., 1996.: Natureexpo '96. - Trófea Katalógus, Trophäenkatalog. Tandem Studio, Budapest, 91 pp.
- ANON., 1999.: Pravilnik o načinu ocjenjivanja trofeja divljači, obrascu trofejnog lista, vođenju evidencije o trofejima divljači i izvješću o ocijenjenim trofejima (Narodne novine, broj 123/1999.).
- ANON., 2005.: Zakon o lovstvu. (Narodne novine, broj 140/2005.).
- ANON., 2006a: Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o otocima. (Narodne novine, broj 33/2006).
- ANON., 2006b: Pravilnik o sadržaju, načinu izrade i postupku donošenja, odnosno odobravanja lovnogospodarske osnove, programa uzgoja divljači i programa zaštite divljači. (Narodne novine, broj 40/2006.).
- ANON., 2006c: Pravilnik o načinu ocjenjivanja trofeja divljači, obrascu trofejnog lista, vođenju evidencije o trofejima divljači i izvješću o ocijenjenim trofejima. (Narodne novine, broj 62/2006.).
- ANON., 2008.: Pravilnik o načinu ocjenjivanja trofeja divljači, obrascu trofejnog lista, vođenju evidencije o trofejima divljači i izvješću o ocijenjenim trofejima. (Narodne novine, broj 92/2008.).
- ANON., 2009.: Proglašena četiri nova državna prvaka. Lovački vjesnik, 5:8-9.
- BARIŠIĆ, P., 1896: Šumarske vesti sa milenijske izložbe u Budimpešti. Šumarski list, 7:257-272.
- BOTEV, N.; KOLEV, I.; NINOV, N., 1981: World exhibition of hunting Plovdiv '81 - Catalogue of hunting trophies. Sofia, 328 pp.
- BUDOR., I.; FRKOVIĆ, A.; LEKIĆ, M.; TOMLIJANOVIĆ, J., 2006.: U službi prirode, Izložba hrvatskog lovstva Zagreb 2006. - Katalog lovačkih trofeja, Zrinski, Čakovec.
- COLTMAN, D.W.; O'DONOGHUE, P.; JORGENSON, J.T.; HOGG, J.T.; STROBECK, C.; FESTA-BIANCHET, M., 2003: Undesirable evolutionary consequences of trophy hunting. Nature, Vol. 426: 655-658.
- DAMM, G.R., 2008.: Recreational trophy hunting: »What do we know and what should we do?«. Best Practices in Sustainable Hunting, 5-11. (<ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/010/aj114e/aj114e01.pdf>)
- DARABUŠ, S., 1977.: Uspjeh našeg lovstva. Lovački vjesnik, 7:169-174.
- DRAGIŠIĆ, P., 1967.: Lovstvo. Iz Grupa autora: Lovački priručnik; Lovačka knjiga; Zagreb; 40-48.
- DEČAK, N., 2009.: Struktura kapitalnih lovačkih trofeja stečenih lovne godine 2007./2008. u Republici Hrvatskoj. Diplomski rad; Sveučilište u Zagrebu, Šumarski fakultet; 32.
- FEUEREISEL, J.; KOUBEK, P., 2003. Die Verbreitung, Anzahl und Perspektiven des Muffelwildes in der Tschechischen Republik. Beiträge zur Jagd & Wild Forschung, Bd. 28, 79-83.
- FRKOVIĆ, A., 1989.: Lovačke trofeje, obrada, ocjenjivanje i vrednovanje - europska divljač; Lovački savez Hrvatske za uzgoj, zaštitu i lov divljači, Zagreb; 239 pp.

- FRKOVIĆ, A., 1996.: Hrvatsko lovstvo na milenijskoj izložbi u Budimpešti 1896. godine. Šumarski list, 9/10:437-439.
- FRKOVIĆ, A., 1997.: Protiv kulta trofeje. Lovački vjesnik, 10:28-31.
- FRKOVIĆ, A.; LEKIĆ, M.; STAŽIĆ, A., 1996: Izložba hrvatskog lovstva - Lovac, priroda i divljač. Katalog lovačkih trofeja, 23.-31. ožujka 1996., Zagreb, 1996. Hrvatski lovački savez, Zagreb.
- FRKOVIĆ, A.; STAŽIĆ, A.; NOVAKOVIĆ, B.; PORDAN, J.; KLJAJIĆ, M.; KOVAČEVIĆ, T., 1981.: Međunarodna izložba lova - Katalog lovačkih trofeja, Zagreb, 6-15. 11. 1981., Zagreb.
- FRKOVIĆ, A., 2006.: Priručnik za ocjenjivanje lovačkih trofeja. Hrvatski lovački savez, Zagreb, 159 pp.
- GAREL, M.; COUGNASSE, J-M.; MAILLARD, D.; GAILLARD, J-M.; HEWISON, J.M.; DUBRAY, D., 2007.: Selective harvesting and habitat loss produce long-term life history changes in a mouflon population. Ecological Applications, 17(6):1607-1618.
- GRUBEŠIĆ, M., 2007.: Projekt divokoza (*Rupicapra rupicapra* L.) u Hrvatskoj. Sveučilište u Zagrebu - Šumarski fakultet.
- HAIMAN, M., 1909.: Zar doista Hrvatska ne može biti zastupana na prvoj međunarodnoj lovačkoj izložbi u Beču god. 1910? Lovačko-ribarski vjestnik, Tečaj XVIII: 20-21.
- HANZLOVSKY, M., 1971.: Meta lovaca svijeta bila je - Budimpešta. Lovački vjesnik, 11/12:264-267.
- HASEDER, I., STINGLWAGNER, G., 1984.: Knaurs Großes Jagdlexikon, München, 887 pp.
- HELL, P.; RAJSKÝ, M.; SLAMEČKA, J., 2008.: Grenzen des Trophäenwachstums und ihre Bedeutung für das Image des Jägerschaft. Beiträge zur Jagd- und Wildforschung, Bd. 33: 75-85.
- HIRC, M., 1925.: Lovačka izložba u Zagrebu (8. IX. do 20. IX. 1925.). Lovačko-ribarski vjesnik, 10/12:198-218.
- HUBER, Đ., Z. JAKŠIĆ, A. FRKOVIĆ, Ž. ŠTAHAN, J. KUSAK, D. MAJNARIĆ, M. GRUBEŠIĆ, B. KULIĆ, M. SINDIČIĆ, A. MAJIĆ SKRIBINŠEK, V. LAY, M. LJUŠTINA, D. ZEC, R. LAGINJA, I. FRANCETIĆ, 2008.: Plan gospodarenja smeđim medvjedom u Republici Hrvatskoj. Ministarstvo regionalnog razvoja, šumarstva i vodnog gospodarstva, Uprava za lovstvo; Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu prirode.
- KARLI, L., 1950.: 1. Izložba lovačkih trofeja NR Hrvatske. Lovački vjesnik, 6: 89-90.
- KESTERČANEK, F., 1895a: Naše društvo na zemaljskoj izložbi g. 1896. Lovačko-ribarski vjestnik, 8:121-123.
- KESTERČANEK, F., 1895b: Hrv. šumar-lovački paviljon na milenijskoj izložbi Lovačko-ribarski vjestnik, 11:180-184.
- KESTERČANEK, F., 1896a: Naša skupna društvena izložba u Budimpešti. Lovačko-ribarski vjestnik, 5:56-57.
- KESTERČANEK, F., 1896b: Naša izložba u Budimpešti. Lovačko-ribarski vjestnik, 8:90-92.
- KESTERČANEK, F., 1896c: Jošte jedna o izložbi lovstva u Budimpešti. Lovačko-ribarski vjestnik, 10:109-110.
- KESTERČANEK, F., 1900a: Raznoliko - Sa budimpeštanske izložbe rogovlja. Lovačko-ribarski vjestnik, 1:12.

- KESTERČANEK, F., 1900b: Raznoliko - Hrvatske lovačke trofeje na parižkoj svjetskoj izložbi. Lovačko-ribarski viestnik, 3:36.
- KESTERČANEK, F., 1909a: Prva međunarodna izložba lova u Beču 1910. Lovačko-ribarski viestnik, 1:12.
- KESTERČANEK, F., 1909b: Listak - Društvene viesti. Lovačko-ribarski viestnik, 5:56.
- KESTERČANEK, F., 1909c: Međunarodna izložba lova i naše društvo. Lovačko-ribarski viestnik, 6:61-62.
- KRAPINEC, K.; 2005.: Prehrana muflona (*Ovis ammon musimon* PALLAS, 1811) u eumediteranskoj zoni sjevernoga Jadrana. Disertacija. Šumarski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 252 p.
- KLJAJIĆ, M., 1991.: Novi pogled na trofeje. Lovački vjesnik, 6:12-13.
- KOLESAR, T., 1971.: O lovačkim trofejima. Lovački vjesnik, 10:246-247.
- MAJNARIĆ, D., 2007.: Odstrel i otpad smeđeg medvjeda u Gorskom kotaru. Šumarski list: 1-2:25-34.
- MAJNARIĆ, D., 2009.: Odstrijeljen medvjed od 351 kg. Lovački vjesnik, 5:15.
- Markov, G.; Petrov, I., 1990. Vergleichsanalyse der Trophäen des europäischen Mufflons (*Ovis ammon musimon* Pallas, 1811). Z. Jagdwiss. 36, 151-159.
- MARTINEZ, M.; RODRIGUEZ-VIGAL, C.; JONES, O.R.; COULSON, T., SAN MIGUEL, A., 2005.: Different hunting strategies select for different weights on red deer. Biol. Lett., 1:353-356.
- MYSTERUD, A.; TRYJANOWSKI, P.; PANEK, M., 2006.: Selectivity of harvesting differs between local and foreign roe deer hunters: trophy stalkers have the first shot at the right place. Biol. Lett. 2: 632-635.
- NINOV, N., 2004.: Lovnite trofei i tržnata ocena. Balkani, 158 pp.
- RAIĆ, L., 1953a: Lovačka izložba. Lovački vjesnik, 1:3-4.
- RAIĆ, L., 1953b: Predradnje za izložbu su u punom toku. Lovački vjesnik, 2:38-39.
- RAIĆ, L., 1953c: Iz izložbene dvorane. Lovački vjesnik, 3:67.
- RAIĆ, L., 1953d: Izložba je zatvorena... Lovački vjesnik, 6:136.
- RAIĆ, L., 1953e: Jelenske trofeje na izložbi u Zagrebu. Lovački vjesnik, 10/11: 231-236.
- RAIĆ, L., 1967a: Kratke vijesti s novosadske izložbe. Lovački vjesnik, 8: 208-211.
- RAIĆ, L., 1967b: Novosadska izložba u svjetlu dosadašnjih međunarodnih lovačkih izložaba. Lovački vjesnik, 8: 211-217.
- REITERER, M., 2001.: Ärgernis Jagd? - Leopold Stocker Verlag, Graz - Stuttgart, 280 pp.
- ROHR, O., 1953.: O lovačkim izložbama u Hrvatskoj. Lovački vjesnik, 7/8:166-167.
- STAŽIĆ, A., 1978.: Međunarodna lovačka izložba u Bukureštu. Lovački vjesnik, 12:290-291.
- ŠABIĆ, F., 1971.: Osvrt na svjetsku izložbu lovstva u Budimpešti. Lovački vjesnik, 11/12:263-264.
- ŠEMPER, A., 1937a: Međunarodna lovačka izložba u Berlinu 1937. Lovačko-ribarski vjesnik, 1:1-4.
- ŠEMPER, A., 1937b: Lovcima! Lovačkim društvima! Upute za savezne izložbe obzirom na Međunarodnu izložbu u Berlinu novembra 1937. Lovačko-ribarski vjesnik, 3:97-105.
- ŠEMPER, A., 1937c: Državna lovačka izložba. Savezna lovačka izložba lovačkih društava Hrvatske i Slav. Lovci! Lovačko-ribarski vjesnik, 5:193-197.

- ŠEMPER, A., 1937d: Novosadska savezna lovačka izložba. Lovačko-ribarski vjesnik, 6:241-248.
- ŠEMPER, A., 1937e: Državna i savezna lovačka izložba. Lovačko-ribarski vjesnik, 8:339-348.
- ŠEMPER, A., 1938a: Ocjene naših trofeja i druga opažanja na međunarodnoj lovačkoj izložbi. Lovačko-ribarski vjesnik, 1:11-19.
- ŠEMPER, A., 1938b: Ocjene naših trofeja i druga opažanja na međunarodnoj lovačkoj izložbi. Lovačko-ribarski vjesnik, 2:53-59.
- TURK, R., 1949.: Muflon; Lovački vjesnik broj 2:24 p.
- VARIČAK, V., 1997.: Ocjenjivanje lovačkih trofeja; Euroteam d.o.o.; Zagreb; 176 pp.
- WITTMAN, P., 1896.: Udomljenje srna u lovištih grofa M. Bombelesa. Lovačko-ribarski vjestnik, 1:29-31.
- ZORIČIĆ M., 1930.: Medjunarodna lovačka izložba u Leipzigu. Lovačko-ribarski vjesnik, 9:395-413.
- ZORIČIĆ, M., 1937a: Novosadska savezna lovačka izložba. Lovačko-ribarski vjesnik, 6:241-248.
- ZORIČIĆ, M., 1937b: Međunarodni lovački savjet (C.I.C.) u Pragu. Lovačko-ribarski vjesnik, 6:289-298.
- ZORIČIĆ, M., 1937c: Uzduž i poprijeko po međunarodnoj lovačkoj izložbi u Berlinu. Lovačko-ribarski vjesnik, 12:550-570.
- ZORIČIĆ, M., 1942a: Pošaljite jelenske rogove na ocjenu. Lovačko-ribarski vjesnik, 2:61-62.
- ZORIČIĆ, M., 1942b: Ocjena jelenskih rogova za godinu 1941. Lovačko-ribarski vjesnik, 7:216-218.
- ŽIVANČEVIĆ, V., 1954.: Važnost zoogeografije i sistematike za ocjenu lovačkih trofeja. Lovački vjesnik, 8/9:205-209.
- ŽIVANČEVIĆ, V., 1961./62a: Poreklo i uloga lovačkih trofeja. Lovački vjesnik, 9:207-214.
- ŽIVANČEVIĆ, V., 1961./62b: Poreklo i uloga lovačkih trofeja (nastavak iz prošlog broja). Lovački vjesnik, 10/11:251-256.
- <http://www.cic-wildlife.org>

Ekonomaska i ekohistorija
Economic- and Ecohistory

Časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša

Journal for Economic History and Environmental History

Volumen V. / Broj 5
Zagreb - Samobor 2009.
ISSN 1845-5867
UDK 33 + 9 + 504.3

Nakladnici / Publishers:

Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju
Society for Croatian Economic History and Environmental History
Ivana Lučića 3, HR - 10000 Zagreb
tel.: +385/1/61-20-148, fax: +385/1/61-56-879

Izdavačka kuća Meridijani
p.p. 132, 10430 Samobor
tel.: 01/33-62-367, faks: 01/33-60-321
e-mail: meridijani@meridijani.com
www.meridijani.com

Sunakladnici / Co-publishers:

Sekcija za gospodarsku povijest Hrvatskog nacionalnog odbora za povijesne znanosti Zagreb
(moderator: Hrvoje Petrić)

Međunarodni istraživački projekti: »Triplex Confinium - Hrvatska višegraničja u euromediterranskom kontekstu« (voditelj prof. dr. sc. Drago Roksandić) i Triplex Confinium - »Hrvatska riječna višegraničja« (voditeljica: doc. dr. Nataša Štefanec) Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Urednici / Editors-in-chief:

Hrvoje Petrić, Drago Roksandić

Uredništvo / Editorial Staff:

Dragutin Feletar, Željko Holjevac, Mira Kolar-Dimitrijević, Dubravka Mlinarić, Nenad Moačanin, Hrvoje Petrić, Drago Roksandić, Mirela Slukan Altić, Ivica Šute

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Board:

Drago Roksandić - predsjednik (Zagreb, Hrvatska), Daniel Barić (Le Havre-Pariz, Francuska), Slaven Bertoša (Pula, Hrvatska), Zrinka Blažević (Zagreb, Hrvatska), Tatjana Buklijaš (Cambridge, UK), Boris Golec (Ljubljana, Slovenija), Hrvoje Gračanin (Zagreb, Hrvatska), Andrej Hozjan (Maribor, Slovenija), Halil İnalçik (Ankara, Turska), Egidio Ivetic (Padova, Italija), Silvije Jerčinović (Križevci, Hrvatska), Karl Kaser (Graz, Austrija), Isao Koshimura (Tokio, Japan), Marino Manin (Zagreb, Hrvatska), Christof Mauch (München, Njemačka), Kristina Milković (Zagreb, Hrvatska), Ivan Mirnik (Zagreb, Hrvatska), Mirjana Morosini Dominick (Washington D.C., SAD), Géza Pálffy (Budimpešta, Mađarska), Daniel Patafta (Zagreb, Hrvatska), Lajos Rácz (Szeged, Mađarska), Gordan Ravančić (Zagreb, Hrvatska), Marko Šarić (Zagreb, Hrvatska), Mladen Tomorad (Zagreb, Hrvatska), Jaroslav Vencalek (Ostrava, Češka), Milan Vrbanus (Slavonski Brod, Hrvatska), Zlata Živaković Kerže (Osijek, Hrvatska)

Grafički urednik / Graphic design:

Alojz Zaborac

Prijelom / Layout:

Meridijani, Hrvoje Herceg

Lektura / Language editing:

Aleksandra Slama i Dražena Santini

Za nakladnike / Journal directors:

Petra Somek, Hrvoje Petrić

ISSN:

1845-5867

Tisak / Print by:

Bogadigrafika, Koprivnica 2009.

Adresa uredništva / Mailing adress:

Hrvoje Petrić (urednik)
Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
e-mail: h.petric@inet.hr

Tiskano uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa RH i Koprivničko-križevačke županije

---